

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАХБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

**ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ИҚТИСОДИЁТИ ВА
МАМЛАКАТШУНОСЛИК (МАМЛАКАТЛАР ВА
МИНТАҚАЛАР БЎЙИЧА)
ЙЎНАЛИШИ**

**«ХАЛҚАРО ИҚТИСОДИЙ ИНТЕГРАЦИЯ»
МОДУЛИ БЎЙИЧА**

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Тошкент 2019

Модулнинг ўқув-услугий мажмуаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2019 йил 18 октябрдаги 5-сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчилар: Исмаилова Н.С. – ТДИУ, “Жаҳон иқтисодиёти” кафедраси мудири, доцент, иқтисод фанлари номзоди
Хасанов Т.А. – ТДИУ, “Жаҳон иқтисодиёти” кафедраси доценти, иқтисод фанлари номзоди

Тақризчи: Зокирова С.А. – ЖИДУ, “Халқаро иқтисодий муносабатлар” кафедраси доценти, иқтисод фанлари номзоди

Ўқув -услугий мажмуа Тошкент давлат иқтисодиёт университети Кенгашининг 2019 йил 30 августдаги 1-сонли қарори билан тасдиққа тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	10
III. МАЪРУЗА МАТНЛАРИ.....	16
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ, ТОПШИРИҚЛАР ВА УЛАРНИ БАЖАРИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР	25
V. БИТИРУВ ИШЛАРИ УЧУН МАВЗУЛАР	50
VI. КЕЙСЛАР БАНКИ.....	51
VII. ГЛОССАРИЙ	53
VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	67

I. ИШЧИ ДАСТУР

Мазкур ишчи дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармонлари, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармонлари, шунингдек 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–2909-сонли Қарорида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш ҳамда амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, унинг мазмуни Ўзбекистоннинг миллий тикланишдан миллий юксалиш босқичида олий таълим вазифалари, таълим-тарбия жараёнларини ташкил этишнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг креатив компетентлигини ривожлантириш, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимларидан фойдаланиш ва масофавий ўқитишнинг замонавий шакллари қўллаш бўйича тегишли билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ривожлантиришга йўналтирилган.

Ушбу дастурда хорижий мамлакатлар илғор тажрибаларига асосланган ҳолда, корхона ва ташкилотларда инновацион фаолият ҳолати, уни ташкил этиш ва бошқариш тажрибаси, инновацион лойиҳаларни молиялаштириш, инновацион ёндошувлар иқтисодий самарадорлигини мониторинг қилиш, Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг амал қилиши муаммолари, тегишли чора-тадбирлар белгилаш борасидаги вазифалар баён этилган.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Халқаро иқтисодий интеграция” модулининг **мақсади** жаҳон иқтисодиётига оид назарий ва амалий билимларни такомиллаштириш, дунёда содир бўлаётган интеграция жараёнлари, жаҳон мамлакатларини иқтисодий интеграциялашуви, иқтисодий интеграциялашувнинг ижобий ва салбий жиҳатларини аниқлаш ва баҳолаш, иқтисодий ривожлантириш бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш ҳисобланади.

“Халқаро иқтисодий интеграция” модулининг **вазифалари**:

- “Жаҳон иқтисодиётининг интеграциялашуви” йўналишида педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини узлуксиз янгилаш ва ривожлантириш механизмларини яратиш;

- замонавий талабларга мос ҳолда олий таълимнинг сифатини таъминлаш учун зарур бўлган педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ошириш;

- педагог кадрлар томонидан замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва хорижий тилларни самарали ўзлаштирилишини таъминлаш;

- махсус фанлар соҳасидаги ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш;

- “Халқаро иқтисодий интеграция” йўналишида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг фан ва ишлаб чиқариш билан интеграциясини таъминлаш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникма, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Халқаро иқтисодий интеграция” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- жаҳон мамлакатларининг иқтисодий интеграциялашуви жараёнлари ва келиб чиқиш сабаблари, интеграция жараёнларини таснифланиши ва уларнинг ижтимоий-иқтисодий тавсифлари, интеграция муносабатларнинг асосий шакллари ва замонавий хусусиятлари, жаҳон хўжалигининг интеграциялашувида Ўзбекистоннинг ўрни ва роли борасида **билимларига эга бўлиши**;

Тингловчи:

- иқтисодий интеграция жараёнлари ривожланишининг асосий кўрсаткичларини ҳисоблаш ва таҳлил қилиш, Ўзбекистоннинг хорижий мамлакатлар ва халқаро ташкилотлар билан ўзаро иқтисодий ҳамкорлиги истиқболларини баҳолаш **кўникма ва малакаларини эгаллаши**;

Тингловчи:

- жаҳонда содир бўлаётган интеграциялашув жараёнларига оид илмий семинарларни ўтказиш ва маслаҳатларни бериш борасида **компетенцияларни эгаллаши лозим**.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Халқаро иқтисодий интеграция” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Ўқув жараёнида таълимнинг интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситалари, педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш назарда тутилган:

- маъруза машғулотларида “Ақлий ҳужум”, “Кутиш йўлдоши”, “Концептуал жадвал”, “Ўйланг-жуфтликда ишланг-фикр алмашинг” каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларидан;

- амалий машғулотларда баҳс-мунозара, тушунчалар таҳлили, ақлий ҳужум, кейс, гуруҳларда ишлаш, SWOT-таҳлил жадвал, Т-жадвал каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларни қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Ўқув модул мазмуни ўқув режадаги “Хорижий мамлакатлар иқтисодиёти” ҳамда “Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда профессор-ўқитувчиларнинг умумий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Жаҳон мамлакатларининг иқтисодий интеграциялашуви хусусиятлари, босқичлари ва ривожланиш тенденциялари, интеграциялашуви шароитида инвестицион фаолият орқали барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш каби йўналишларда назарий ва амалий билимларни мужассамлаштирган бўлиб, унда жаҳон мамлакатлари ва Республикамиз миллий иқтисодиётидаги ислохотларнинг концептуал асослари ёритиб берилган. Замонавий иқтисодчи педагог кадрлар учун ушбу йўналишдаги маълумотларни ўзлаштириш талаб қилинади ва бунда Ўқув модулнинг роли юқоридир.

Модул бўйича соатлар тақсимоти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат					
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси				Мустақил таълим
			жами	жумладан			
				Назарий машғулот	Амалий машғулот	Кўчма машғулот	
1.	Глобаллашув даврида жаҳон хўжалигида интеграцион жараёнларни ривожлантириш шарт-шароитлари	4	4	2	2	-	-
2.	Мамлакатлараро интеграцион ҳамкорлик ривожланишининг объектив омиллари ва босқичлари	2	2	-	2	-	-
3.	Ўзбекистоннинг жаҳон хўжалигига интеграциялашуви йўналишлари	6	6	-	4	2	-
	Жами:	12	12	2	8	2	-

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Глобаллашув даврида жаҳон хўжалигида интеграцион жараёнларни ривожлантириш шарт-шароитлари

Халқаро иқтисодий интеграциянинг мазмун-моҳияти, глобаллашув жараёнида иқтисодий интеграциянинг тутган ўрни ва аҳамияти, иқтисодий интеграциянинг содир бўлиш йўналишлари, иқтисодий интеграция ва глобаллашувнинг ривожланиш босқичлари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот.

Глобаллашув даврида жаҳон хўжалигида интеграцион жараёнларни ривожлантириш шарт-шароитлари (4 соат)

Муҳокама этиладиган масалалар:

1. Халқаро иқтисодий интеграциянинг мазмун-моҳияти.
2. Глобаллашув жараёнида иқтисодий интеграциянинг ўрни ва аҳамияти.
3. Иқтисодий интеграциянинг содир бўлиш йўналишлари.

Калит сўзлар: интеграция, иқтисодий интеграция.

2-амалий машғулот.

Мамлакатлараро интеграцион ҳамкорлик ривожланишининг объектив омиллари ва босқичлари

Муҳокама этиладиган масалалар:

1. Интеграцион жараёнларнинг таърифланиши.
2. Интеграцион гуруҳлар типологияси.
3. ТИФни давлатлараро тартибга солиниши.

Калит сўзлар: интеграцион жараёнлар, интеграцион гуруҳлар, трансмиллий компаниялар, ташқи иқтисодий фаолият.

3-амалий машғулот.

Ўзбекистоннинг жаҳон хўжалигига интеграциялашуви йўналишлари

Муҳокама этиладиган масалалар:

1. Ўзбекистоннинг интеграцион салоҳияти.
2. Ўзбекистонда иқтисодий интеграция тузилмаларини ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини ривожлантиришнинг муҳим жиҳатлари.
3. Ўзбекистонда иқтисодий интеграция жараёни билан боғлиқ муаммолар ва уларнинг ечиш йўллари.

Калит сўзлар: интеграцион салоҳияти, иқтисодий интеграция тузилмалари, интеграция муаммолари.

КЎЧМА МАШҒУЛОТ

Мазкур модулнинг ўқув режа ва дастурида “Ўзбекистоннинг жаҳон хўжалигига интеграциялашуви йўналишлари” мавзусида 2 соат кўчма машғулот режалаштирилган.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модулнинг назарий материални ўзлаштиришда қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- **давра суҳбатлари** (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- **бахс ва мунозаралар** (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилятини ривожлантириш).

- **Кенг кўламли суҳбат.** Ҳамма учун умумий бўлган тавсия этилаётган мажбурий ва қўшимча адабиётлар билан машғулотнинг ҳар бир режа саволларига тингловчиларни тайёргарлигини назарда тутати. Фаоллаштиришни барча воситаларини қўллаш билан: сўзга чиқувчига ва барча гуруҳга яхши ўйлаб тузилган аниқ ифодаланган саволлар; сўзга чиқувчи тингловчиларни

кучли ва кучсиз томонларига диққатларини қарата олиши; иш жараёнида очиб берилётган, янги қирраларни ўша вақтнинг ўзида ажратиб кўрсатиш ва бошқалар асосида кўпчилик тингловчиларнинг саволларини муҳокама қилишга жалб қилиш имконини беради.

- **Пресс-конференция.** Қисқа сўзга чиқишдан сўнг, биринчи савол бўйича маърузачига (агарда маърузалар бир қатор тингловчиларга берилган бўлса, ўқитувчининг ўзи улардан бирига сўз беради) сўз берилади. Шундан сўнг, ҳар бир тингловчи маъруза мавзуси бўйича унга савол бериши лозим.

- **Кейсларни (муаммоли вазиятларни) ечиш.** Муаммоли вазиятларни ҳал этиш натижасида ҳосил бўлган, мустақил излаб топилган далиллар, касбий аҳамиятли йўналишларни излашга ва тасдиқлашга, келгусидаги касбий фаолияти билан боғлиқлигини англаб етишга ёрдам беради.

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

Муаммони жамоали тарзда ҳал этишнинг усуллари ва воситалари

Музокаралар

Музокаралар – аниқ ташкил этилган икки томон фикрларининг алмашинуви.

Музокараларни ўтказиш жараёнининг тузилиши

Баҳс

Баҳс – ўз фикрини ифода этишни хоҳловчилар орасида бирон бир мунозарали масалани муҳокама қилиш, ҳақиқатни аниқлаш ва тўғри қарорни қабул қилиш.

Анжуман-баҳсининг роли

Олиб борувчи – ўргатувчи барча ваколатларига эга – баҳс боришини бошқаради, исботлар ва рад этишларнинг далилигини, тушунча ва атамаларнинг аниқлигига эътибор қаратади, мулоқотнинг барча қоидаларга муносиб тарзда ўтишини кузатади.

Оппонент – тадқиқотчилар муҳитида қабул қилинган оппонентлик жараёнини амалга оширади. У нафақат нутқ сўзловчининг асосий нуқтаи назарини ифодалашни, балки уни тушиниши орқали унинг хатоларини топиши ва ҳал этишнинг ўз вариантини тақдим этиши зарур.

Мантиқчи – нутқ сўзловчи ва оппонент фикларидаги қарама-қаршиликларни ва мантикий хатоларни аниқлайди, тушунчалар тавсифини аниқлайди, далиллар ва рад этишларни ва фаразни олдинга суриш ҳаққонийлигини таҳлил қилади.

Психолог – маҳсулли мулоқотни ташкил этиш учун жавоб беради, биргаликда ҳаракатларни амалга ошириб, келишувга эришади, баҳснинг можарога айланишига йўл қўймайди.

Эксперт – баҳс усулининг натижавийлигини баҳолайди, олдинга сурилган фаразлар ва таклифлар, ҳулосалар ҳаққонийлигини баҳолайди, аниқ бир иштирокчининг қўшган ҳиссаси тўғрисида фикрларни билдиради ва бошқалар.

«Ақлий ҳужум»

Ақлий ҳужум (брейнсторминг – миялар бўрони) – амалий ёки илмий муаммоларни ҳал этиш фикрларни жамоали генерация қилиш усули.

Ақлий ҳужум вақтида иштирокчилар мураккаб муаммони биргаликда ҳал этишга интилишади: уларни ҳал этиш бўйича ўз фикрларини билдиради (генерация қилади) ва бу фикрлар танқид қилинмасдан улар орасидан энг мувофиқи, самаралиси, мақбули ва шу каби фикрлар танлаб олиниб, муҳокама қилинади, ривожлантирилади ва ушбу фикрларни асослаш ва рад этиш имкониятлари баҳоланади.

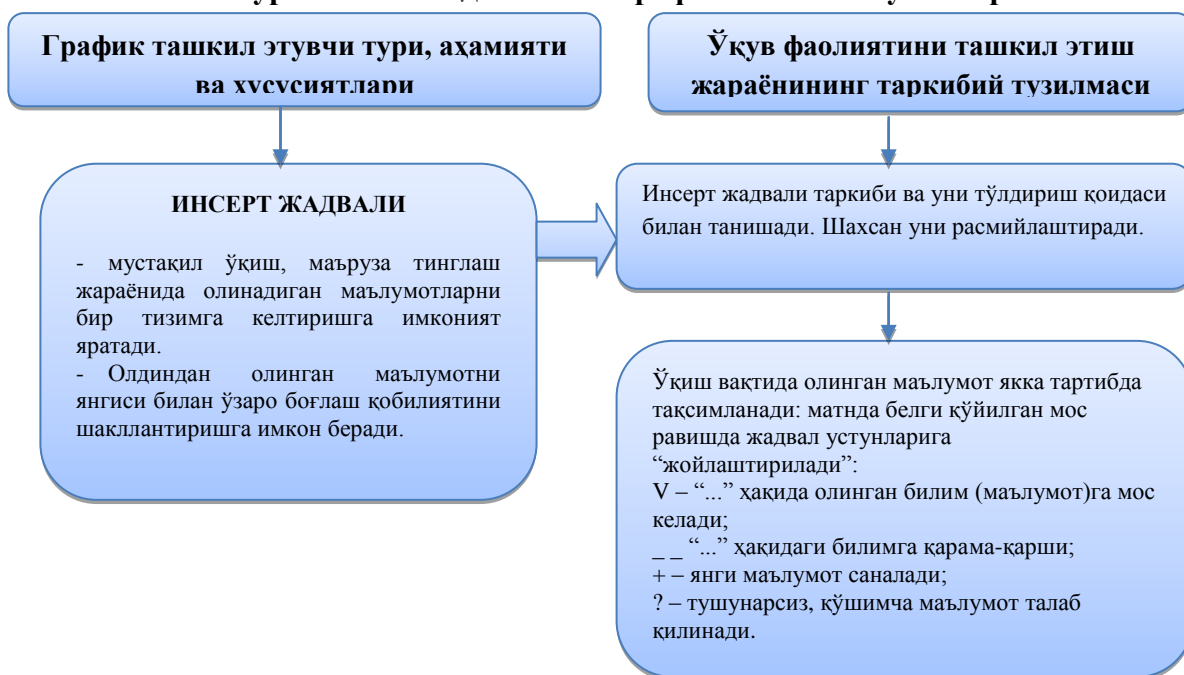
Ақлий ҳужумнинг асосий вазифаси – ўқиб-ўрганиш фаолиятини фаоллаштириш, муаммони мустақил тушуниш ва ҳал этишга мотивлаштиришни ривожлантириш, мулоқот маданияти, коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, фикрлаш инерциясидан қутилиш ва ижодий масалани ҳал этишда фикрлашнинг оддий боришини енгил.

- **Тўғридан-тўғри жамоали ақлий ҳужум** – иложи борича кўпроқ фикрлар йиғилишини таъминлайди. Бутун ўқув гуруҳи (20 кишидан ортиқ бўлмаган) битта муаммони ҳал этади.

- **Оммавий ақлий ҳужум** – микро гуруҳларга бўлинган ва катта аудиторияда фикрлар генерацияси самарадорлигини кескин ошириш имконини беради.

- Ҳар бир гуруҳ ичида умумий муаммонинг бир жиҳати ҳал этилади.

Кўргазмали тақдим этиш: график ташкил этувчилар

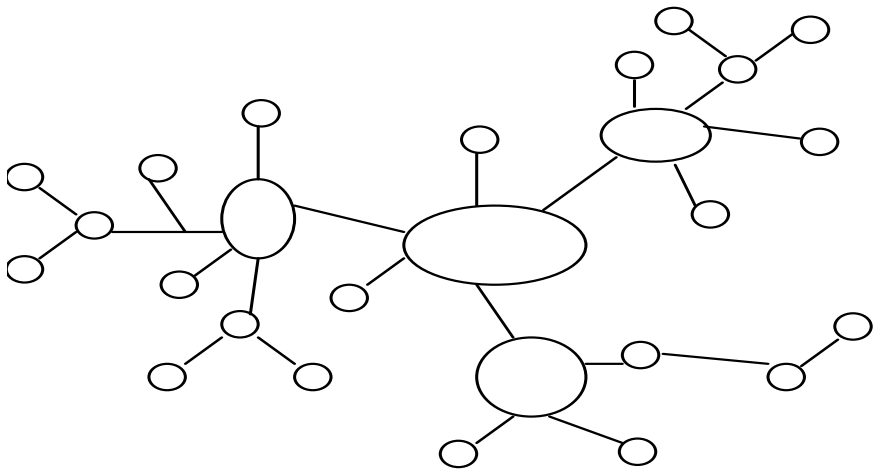

Кластер
(Кластер – тутам, боғлаш)

Маълумот харитасини тузиш ва воситаси – барча фикр конституциясини фокуслаш ва аниқлаш учун қандайдир асосий омил атрофида ғояларни йиғиш.

Кластерни тузиш қоидалари билан танишади. Аудитория доскаси ёки катта қоғоз варағи марказида калит сўзлар 1-2 сўздан иборат тарзида

Калит сўзлар билан ассоциация бўйича ён томондан кичкина ҳажмдаги айланага “йўлдошлар” ёзилади – ушбу мавзу билан алоқадор сўз ёки сўз бирикмаси. Улар чизик билан “бош” сўзга боғланилади. Ушбу “йўлдошлар”да “кичик йўлдошлар” ҳам бўлиши мумкин. Ёзувга ажратилган вақт тугагунга ёки ғоя йўқотулмагунча давом эттирилади.

Тоифали жадвал

Тоифа – мавжуд ҳолат ва муносабатларни акс эттирадиган белги (умумий).

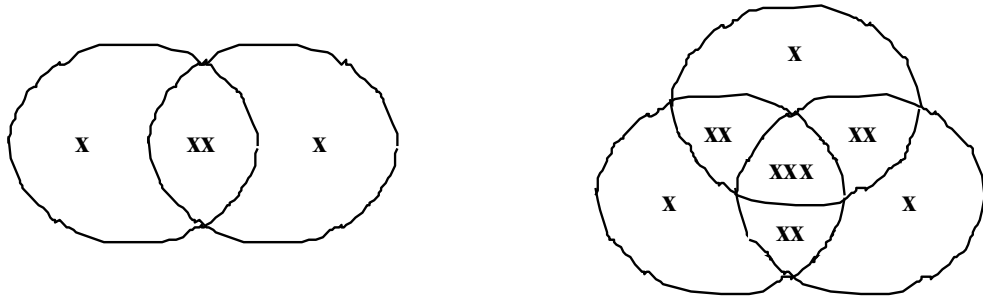
- ажратилган белгиларга кўра олинган маълумотларни бирлаштиришни таъминлайди.

Тоифали шарҳни тузиш қоидалари билан танишилади. Ақлий ҳужумдан сўнг (кластерга ажратиш) мини гуруҳларда янги ўқув материали билан танишилади ва олинган маълумотлар фрагментларини бирлаштиришга имкон берадиган тоифаларни излаш ишлари олиб борилади.

Тоифалар жадвал кўринишида расмийлаштирилади. Ғоя маълумотлар жадвалида тегишли тоифалар бўйича тақсимланади. Иш жараёнида маълум бир тоифалар номлари ўзгартирилиши мумкин.

Ишнинг натижавий тақдими

Венн диаграммаси

SWOT-таҳлил жадвали

SWOT – таҳлил номланиши инглизча бош ҳарфлардан олинган:

Strengths – кучли томони, корхонада ички ресурслар мавжудлиги назарда тутилади;

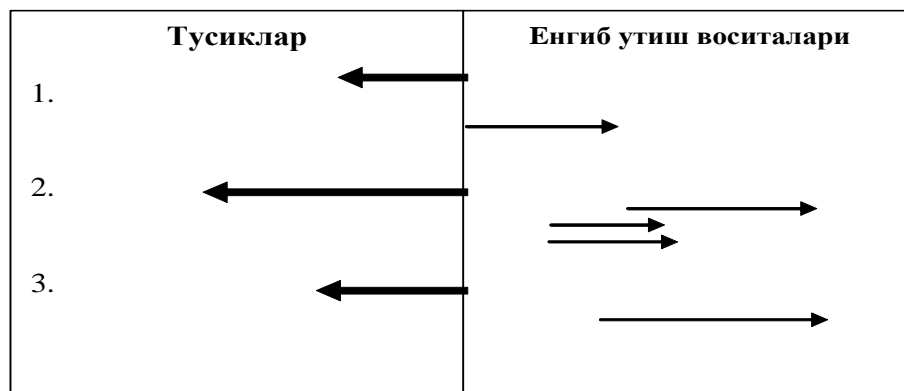
Weakness – кучсиз томони ёки ички муаммолар мавжудлиги;

Opportunities – имкониятлар; корхона ривожланиши учун мавжуд имкониятлар;

Threats – хавфлар; ташқи муҳитдаги мавжуд хавф-хатарлар

Қоидага кўра, SWOT – таҳлилининг муваффақияти ташкилотга боғлиқ бўлмай, балки келгусидаги стратегик мақсад ва лойиҳаларни ишлаб чиқишда унинг натижаси ҳисобга олинишига боғлиқ бўлади. Уни қўллашда элементларини куйидагича талқин қилиш мумкин:

“Кучлар таҳлили” графиги

«Кучлар таҳлили» графигини тузиш қондаси

Координат ўқи чизилади, чапга стрелка (кучлар) билан корхона ривожланиши ёки муайян бизнес лойиҳасини амалга оширишга халақит берувчи тўсиқлар жойлаштирилади. Ушбу стрелкалар катталиги жиҳатдан у ёки бу муаммога таъсири ҳамда жиддийлигига мос келиши лозим бўлади.

Сўнгра қарама-қарши томонга ушбу кучларни енгиб ўтиш воситалари стрелка кўринишида экс эттирилади. Уларнинг сони графикнинг ўнг томонидан натижа чиқара оладиган даражада бўлиши лозим.

Умуман олганда, бу келгусида аниқлаштиришни ва бўлакларга ажратишни талаб этадиган кучларни нисбий баҳолаш усули ҳисобланади.

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ходиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натига (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш (матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс.

Амалий вазият. Инновацион тадқиқотлар бўйича эълон қилинган танловда Сизнинг грантингиз ғолиб бўлди. Грант ижрочилари белгиланган бўлсада, ташкилот раҳбари ижрочи сифатида Сиз танимайдиган бир ёш

мутахассисни грантга қўшишга кўрсатма берди. Сиз андиша қилиб уни грантга ижрочи сифатида киритдингиз ва у бажариши лозим бўлган вазифаларни белгилаб бердингиз. 6 ой ўтди. Ижрочи ҳеч бир вазифани бажармади, лекин иш ҳақи олиб юрди. Гранд иштирокчилари ўртасида эътирозлар юзага келди.

Бундай ҳолатда Сиз гранд раҳбари ёки ижрочи сифатида қандай йўл тутасиз?

1. Раҳбарингизга арз қилиб, вазиятни тўғрилаш учун ёрдам сўрайсиз.
2. Ёш мутахассис вазифаларини ўзингиз бажариб боришингиз бошқа ижрочиларга айтиб, вазиятни тўғрилайсиз.
3. Ёш мутахассис вазифаларини бошқа ижрочилар бажариши учун тақсимлаб берасиз.
4. Маслаҳатиз уни гранддан чиқариб ташлайсиз.
5. Ёки бошқача йўллари топасиз.

III. МАЪРУЗА МАТНЛАРИ

1-мавзу. Глобаллашув даврида жаҳон хўжалигида интеграцион жараёнларни ривожлантириш шарт-шароитлари

Режа:

1. Халқаро иқтисодий интеграциянинг мазмун-моҳияти.
2. Глобаллашув жараёнида иқтисодий интеграциянинг ўрни ва аҳамияти.
3. Иқтисодий интеграциянинг содир бўлиш йўналишлари.

Таянч иборалар: интеграция, иқтисодий интеграция.

Глобаллашув XX-XXI асрларда жаҳон иқтисодиётининг ривожланишдаги энг асосий жараёнларидан бири бўлиб, хўжалик ҳаёт байналминаллашувининг янги босқичи ҳисобланади.

Халқаро ишлаб чиқариш кооперацияси, халқаро меҳнат тақсимоти, ташқи савдо ва халқаро иқтисодий муносабатлар натижасида миллий иқтисодиётларни ўзаро алоқаси ва бир бирига боғлиқлиги кучаймоқда. Ташқи омилларни ҳисобга олмасдан давлатларнинг иқтисодий ривожланишини таъминлаш мумкин эмас.

Маълум бир давлатларнинг иқтисодиётлари бир-бирига боғлиқлиги кучайиши, халқаро иқтисодий муносабатларни миллий иқтисодиётларга таъсирини ортиши, мамлакатларнинг жаҳон хўжалигидаги иштироки хўжалик фаолиятни байналминаллашуви деб аталади. Иқтисодиёт байналминаллашуви бир қатор босқичларини босиб ўтган бўлиб, дастлабки босқичи халқаро иқтисодий ҳамкорлик ҳисобланади ва бунда ташқи савдонинг вужудга келиши (XVIII аср охири ва XX аср боши) билан боғлиқ. Халқаро ва давлатлар ўртасидаги хўжалик алоқаларнинг меъёрий ривожланиши, қайта ишлаб чиқариш жараёнининг миллий чегаралардан ташқарига чиқиши халқаро иқтисодий ҳамкорлик деб тушунилади.

Кейинги босқичи халқаро иқтисодий интеграция деб юритилади. Бу халқаро меҳнат тақсимотнинг чуқурлашиши, капитал ҳаракатининг байналминаллашуви, илмий-техник ривожланиш глобал характерга эга бўлганлиги, очиқ миллий иқтисодиёт ва эркин савдо даражаси ортиши билан изоҳланади. Интеграция сўзи латин тилидан (*integratio*) олинган бўлиб, маълум бир қисмларнинг умумлашиши, ягона бир шаклга келиши ва бирлашишини англатади. Мамлакатларнинг миллий иқтисодиётлари ўзаро яқинлашиб, бир-бирига бирлашиши ҳамда байналминаллашув жараёнида ягона бир ишлаб чиқариш тизимида фаолият юритиши халқаро иқтисодий интеграция деб аталади.

Иқтисодий интеграция қуйидагиларда намоён бўлади:

- турли мамлакатларнинг миллий хўжаликлари ўртасидаги ҳамкорлик ҳамда уларнинг тўлиқ ёки қисман умумийлашиши;

■ мамлакатлар ўртасида товар, хизмат, капитал ва ишчи кучи ҳаракатидаги тўсиқларни бартараф этиш;

■ ягона бозор яратиш мақсадида маълум бир давлатлар бозорларининг яқинлашуви;

■ турли мамлакатларга тааллуқли бўлган иқтисодий субъектлар ўртасидаги фарқни йўқ қилиш;

■ ҳар бир мамлакатда иқтисодий фаолият билан шуғулланувчи чет эл субъектларини камситишга йўл қўймаслик.

Иқтисодий интеграция жараёнлари икки томонлама, ҳудудлараро ва глобал шароитда бўлиши мумкин. Ҳозирги вақтда интеграцион бирлашмаларнинг энг асосий хусусиятлари бу ҳудудий даражада ривожланиши ҳисобланади. Давлатлараро бошқарув тизимини жорий этган ҳолда, яқка умумий минтақавий хўжалик мажмуи ташкил этилмоқда. Ҳозирги босқичда халқаро алоқалар тизимининг барча жабҳаларида изчил ўзгаришлар содир бўлмоқда. Унинг асосий сабаби глобаллашув жараёнларининг ривожланиши билан боғлиқ.

Ҳозирги вақтда мутахассислар орасида интеграциялашув жараёнларига нисбатан ягона нундаи назар йўқ. Иқтисодчиларнинг бир гуруҳи интеграция жараёнида мамлакатлар ўртасида янги товар оқимларини шакллантириш ҳисобига "ресурсларнинг чекланганлиги" омилини еигишни энг муҳим ҳрл деб биладилар ва бу алоҳида олинган бир мамлакат ичида бир-бирига ўхшаш қимматроқтоварлар ишлаб чиқаришни бартараф этиш ёки илмий-тадқиқрт ҳамда тажрибаконструкторлик ишларига сарфланадиган воситаларни тежаш имконини берадиган технологик ўзаро алмашувларни кенгайтиришга имкон туғдиради деб ҳисоблайдилар.

Олимларнинг бошқа гуруҳи устунлик қилувчи шарт-шароитлар сифатида ташқи иқтисодий омиллар, масалан, коллектив мудофаа қобилиятини оширишни илгари сурадилар. Учинчи гуруҳ олимлар эса, итеграцион гуруҳлар тузилиши бу уларнинг аъзоларига ишлаб чиқаришнинг бирдск ўсиши, ижтимоий барқарорлик ва шаклий мақсадларга осон ҳамда тезроқ эришиш имконини беради дсб ҳисоблашади. Интеграцияга нисбатан бу ва бошқа назарий ёндашувларини умумлаштириб, шуни таъкидлаш жоизки, иитсграция-минтақавий микссда сифат жиҳатидан янги иқлисодий муҳитни шакллантириш йўли билан миллий хўжалик мажмуаларининг яқинлашуви ва чатишиб кстишидан иборат.

XXI асрда жаҳон хўжалиги бозор иқтисодиёти тамойиллари, халқаро меҳнат тақсимотининг объектив қонуниятлари, ишлаб чиқариш ва капиталнинг байналмилал-дашувига асосланади. Дунёнинг кўплаб мамлакатлари савдо, ишлаб чиқариш ва кредит-молия соҳасининг бирлашганлик даражаси халқаро хўжалик мажмуаси (комплекс) шаклланаётганлигининг белгиси бўлиб хизмат қилади. Ўз моҳиятига кўра, жаҳон хўжалиги фақат бир хил эмас, балки тобора байналмилал тус олмоқда.

Хўжалик ҳаётининг байналмилаллашуви авваламбор, ишлаб чиқаришнинг халқаро кооперациялашуви, халқаро меҳнат тақсимотининг ривожланиши,

яъни халқаро миқёсда ишлаб чиқаришнинг ижтимоий хусусияти ривожланиши натижасидир.

Хорижий мамлакатлар иқтисодиётидаги глобаллашув жараёни ишлаб чиқариш ва капитал интеграциялашувининг қонуний натижасидир. Глобаллашув сезиларли даражада жаҳон хўжалиги алоқалари миқёсининг ўсиши, доираси кенгайишининг миқдорий жараёни сифатида намоён бўлади. Жаҳон хўжалик жараёнларининг интеграциялашуви ва глобаллашуви амалда ҳар бир давлат учун фақат "ўз ишлаб чиқаришига" эга бўлиш фойда бермайдиган бўлиб қоладиган вазиятни келтириб чиқаради.

Баъзи миллий иқтисодиётлар ўз заминини топишга интилиб, жаҳон хўжалигига тобора кўпроқ қўшилиб бормоқда. Жаҳон хўжалиги иш кучининг айланиши, кадрлар тайёрлаш, мутахассисларни ўзаро айрибошлаш ўсиб борган сари байналмилал тус олмақда. Жаҳон хўжалик алоқалари шаклланиши ва ривожланишининг истиқболлари халқаро жаҳон хўжалиги ривожланишининг асосий тенденцияси сайёрамиз миқёсида товарлар, капиталлар ва хизматларнинг ягона бозорини яратишга, алоҳида мамлакатларнинг иқтисодий яқинлашиши ва яхлит халқаро хўжалик комплексига бирлашишига интилишда намоён бўлишини кўрсатади. Бу эса халқаро иқтисодий муносабатларнинг бошқача, анча юқори босқичи ҳисобланади.

Интеграциявий тузилмаларни ишлаб чиқаришнинг интеграциялашувида эришилган даражасига қараб ажратиш лозим. Бунда интеграциялашув ҳам расмий, ҳам реал хусусиятга эга бўлиши мумкинлигини ҳисобга олиш керак. Расмий интеграция каби, расмий интеграциялашув ҳам ишлаб чиқаришни шундай халқаро умумлаштиришдан иборатки, унинг асосида мамлакатлар ўртасидаги Иқтисодий алоқалар халқаро меҳнат тақсимооти асосида ўрнатилади. Бу меҳнат тақсимооти эса, ўзаро алоқада бўладиган мамлакатлар ишлаб чиқариши ривожланишининг тегишли ўлчамларидан келиб чиқилмайди. Ишлаб чиқаришнинг халқаро кооперациялашуви ривожланавериши, лекин унинг иштирокчилари якуний натижаларга таъсир қилмайдиган турли иқтисодий шароитларда бўлиши мумкин.

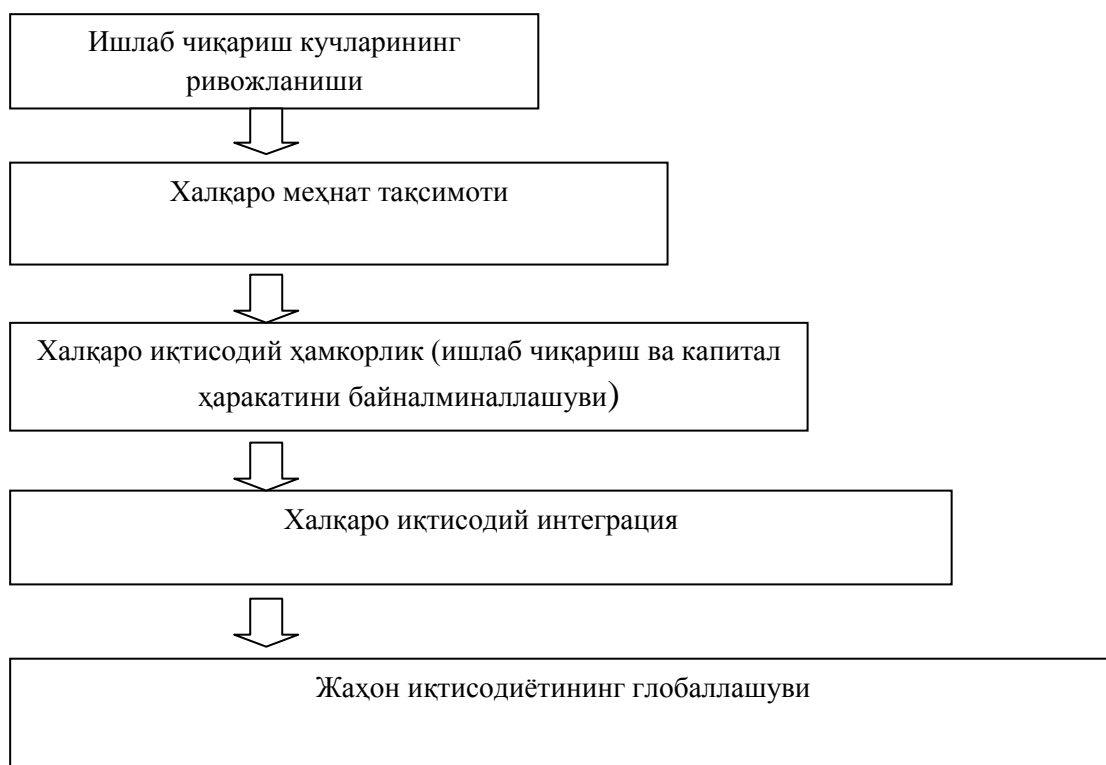
Иқтисодий интеграция, ўз навбатида, иштирокчи мамлакатларнинг асосий ижтимоий-иқтисодий ўлчамларини жадаллаштириш учун шароит яратади. Иқтисодий интеграцияга олиб келадиган жараёнларни куйидаги ўзаро боғланган занжир кўринишида ифодапаш мумкин: ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш, халқаро меҳнат тақсимооти, ишлаб чиқариш ва капиталнинг интеграциялашуви, иқтисодий интеграция.

Жаҳон хўжачигидаги интеграциявий жараёнларни ривожлантириш бўйича тўпланган тажриба иқтисодий интеграциянинг юзага келиши ва ривожланишида тўртта босқичдан ўтиш зарурлигидан далолат беради.

Глобаллашув байналминаллашувнинг энг юқори босқичи бўлиб, шу нуктаи назардан бу фақатгина инсон ва товарлар ҳаракатининг ўсишигина эмас, балки билимлар ва маълумотлар алмашувида асосланади. Глобаллашувга атрофлича ёндашган ҳолда, аҳолининг эркин миграцияси, товар ва хизматлар,

технология ва маълумотларнинг тўсиқсиз эркин ўтиши, инвестициялар ҳажмининг кенгайиши, ҳудудий ва ихтисослашган бозорларнинг ўзаро байналминаллашуви, экологик, демографик муаммоларни долзарб масалага айланганлиги тушунилади.

Иқтисодий интеграция ва глобаллашувнинг ривожланиш босқичларини 1.1-расмда кўриш мумкин. Ушбу расмда жаҳон иқтисодиётининг бир қатор байналминаллашув жараёни қисқартирилган. Ушбу схемадаги жараён маълум даражада абстракт бўлиб, унда «хўжалик ҳаётдаги байналминаллашув», «халқаро иқтисодий ҳамкорлик», «халқаро иқтисодий интеграция», «глоаблизация» каби тушунчаларни қамраб олишга ҳаракат қилинган.

1.1-расм .Хўжалик фаолиятнинг байналминаллашув босқичлари

Иқтисодий интеграция глобаллашув жараёнларининг асосини ташкил этади. Трансмиллий корпорацияларнинг аксарияти учун жаҳон ягона бир бозорга айланган. Кўпгина ҳудудлар улар иқтисодий фаолият юритиши учун очикдир. Кўпгина олимлар фикрига кўра, ҳеч қандай жамиятдаги ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий ва бошқа жараён ёки ҳаракатларни глобаллашувдан чегаранланган ҳолда, атрофлича кўриб чиқиб бўлмайди. Юқорида таъкидланганидек, халқаро алоқаларнинг глобаллашуви жамият ҳаёти ҳамда фаолиятидаги турли соҳа ва жабҳаларни бир-бирига таъсир этиши ҳамда боғлиқ бўлиб қолишининг кучайётгани тушунилади.

Глобаллашув – бу иқтисодий-ижтимоий янгиликлардаги энг эркин тараққиётнинг кўриниши ҳисобланади. Глобаллашув ўзининг бошланғич босқичида барқарор ривожланишга янги хавфларни вужудга келтирди. Бу

тахдидлар бир қарашда Ғарбий давлатлардан ташқари бошқа давлатларга тааллуқли бўлиб кўринади, аслида бу ер юзидаги барча инсониятга хавф туғдиради. Бу эса жаҳонда содир бўлаётган барча воқеа ходисалар ҳамда жаҳон тизимини барқарорлаштириш бўйича олиб борилаётган ҳаракатларда инсониятнинг масъулиятини оширишга чақиради.

Глобаллашув жаҳон хўжалигида барча ҳудуд ва соҳаларни ўз ичига қамраб олгани сабабли миллий хўжалик ривожланишидаги ташқи ва ички омилларни ўзгартириб биринчисининг фойдасига ҳал этади. Ишлаб чиқариш омиллари, технология ва капиталга талаб мавжудлигидан келиб чиққан ҳолда, ҳеч қандай мамлакат миллий иқтисодиётининг ҳажми (йирик, ўрта, кичик) ва ривожланганлик даражасидан (ривожланган, ривожланаётган ёки ўтиш давридаги) қатъий назар ўзини етарлича таъминлай олмайди. Жаҳон хўжалиги фаолиятидаги асосий иштирокчиларнинг ҳатти-ҳаракати ва олиб бораётган сиёсатини ҳисобга олмасдан ҳеч бир мамлакат ўзининг иқтисодий ривожланиш стратегиясини мақсадли шакллантириб амалга ошира олмайди.

Глобаллашув тушунчаси кўпгина иқтисодий адабиётларда учрайди. Лекин ҳеч бирида ушбу терминга аниқ ва тўлиқ маълумот берилмаган. Адабиётларда муаллифлар турлича талқин қиладилар.

Калифорния университети социологи, профессор М.Кастельс глобаллашувни «янги капиталистик иқтисодиёт» деб таъриф бериб, унинг қуйидаги асосий кўринишлари келтирган: информация (маълумот), билим ва инфорацион технология ишлаб чиқариш даражаси ҳамда рақобатни ўсишининг асосий манбаи ҳисобланади.

Бугунги кундаги барча учун талаб эркин ва самарали тадбиркорлик фаолиятини олиб бориш, ягона товар ва хизматлар, капитал, иш кучи бозорини ташкил этиш, мамлакатларни битта жаҳон иқтисодий хўжалиги мажмуига бирлаштириш учун глобал иқтисодий, ҳуқуқий, инфорацион ва маданий муҳит яратишдан иборат.

Тўғри, ҳақиқатдан биз ҳозир ва яна ўн йилдан кейин ҳам глобал бозор ярата олмаймиз. Глобал бозор яратишга турли сиёсий сабаблар таъсир этади. Капитал айланмаси ва савдо тизимини умумийлашуви ягона иқтисодий хўжалик муҳитини ташкил этмади. Жаҳон иқтисодиётининг тизими 200 данортиқ мамлакатнинг миллий хўжаликларини ўз ичига олиб, ҳар бири ўзига хос хусусиятига эгаллиги туфайли ривожланиш барқарор бўлмайди. Ривожланаётган мамлакатлардаги ярмидан кўп аҳоли ёпиқ иқтисодиётли тизимда истиқомат қилиб, халқаро иқтисодий муносабатларда бевосита қатнашмаяптилар. Шу билан бир қаторда халқаро иқтисодиётда иккита тизим мавжуд: халқаро ва ўзини ўзи қоплайдиган иқтисодиёт бўлиб, иккинчи турдаги иқтисодиётнинг жаҳон хўжаликдаги аҳамияти босқичма-босқич қисқармоқда.

Технологик нуқтаи назардан, мамлакатлар орасидаги фарқ ошганлиги сабабли жаҳон иқтисодий муҳити хилма-хиллигича қолмоқда. Ривожланган мамлакатларда технологиянинг 4-5-авлоди бўлса, ривожланаётган мамлакатларда 2-3- авлоди, лекин қоқоқ ёки ўтиш давридаги мамлакатларда саноат даврининг бошидаги технологиялар фойланилмоқда. Ривожланган

мамлакатлар юқори технологияларга эгаллиги сабабли илм талаб этадиган товар ва хизматларни, паст ва ўрта даражада ривожланган мамлакатларга экспорт қилиб, катта фойда олмақда.

Бугунги кунда хўжалик муҳитининг хилма-хиллиги жаҳон иқтисодий ҳудудидаги глобаллашув жараёнларни келажакдаги ривожланишига ҳалақит берадиган ҳал этилмаган масала бўлиб қолмоқда.

Глобаллашувнинг иқтисодиётдаги асосий белгиси интеграция ва автономизация жараёнларнинг уйғунлашишидир. Бу «Нейсбитт парадокси», «Иқтисодиётнинг глобаллашув даражасини кучайиши сари, ундаги кичик қатнашувчилар шунчалик кучли» деган китобларда ўз аксини топади⁴. Дж.Нисбитт фикрига кўра, ушбу жараён бир томондан сиёсий мустақиллик ва ўзини ўзи бошқариш, иккинчи томондан иқтисодий уюшма ва бирлашмалар ташкил этилишига олиб келади.

Шундан келиб чиқиб, глобаллашувнинг парадоксига кўра, жамиятнинг ички муносабатлари қанчалик бой ва бақувват бўлса, шунчалик унинг иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш даражаси юқори бўлади. Улар ички ресурсларни оқилона ва мақсадли ишлатсалар, шунчалик интеграцион алоқаларнинг имкониятларидан фойдаланадилар ва глобал бозор шароитига мослашадилар.

Ҳозирги даврда жаҳон иқтисодий ривожланишининг энг муҳим ўзига хос хусусиятларидан бири – турли мамлакатлар ва хўжалик минтақалари ўртасидаги ўзаро боғлиқликнинг ўсиб бориши ҳисобланади.

Жаҳон хўжалиги узоқ даврлар мобайнида шаклланиб ва ривожланиб келди. Манбаларда унинг тўртта босқичи ажратиб кўрсатилади:

Биринчи босқич ишлаб чиқаришнинг саноатлашувидан олдинги даврда вужудга келиб, дастлаб ўша даврдаги кишилар жамоалари ёки қабилалари ўртасида пайдо бўлган савдо айирбошлашуви кейинчалик товар ишлаб чиқаришнинг ривожланиши билан турли мамлакатлар ўртасидаги доимий товар алмашуви – халқаро савдонинг пайдо бўлиши ва ривожланишига олиб келди.

Иккинчи босқич ишлаб чиқаришнинг саноатлашув даврига тўғри келиб, йирик машиналашган ишлаб чиқаришнинг вужудга келиши ва тадбиркорларнинг кўпроқ фойда олишга интилиши ташқи савдони деярли барча миллий хўжаликларнинг таркибий қисмига айлантириб қўйиши натижасида XVIII-XIX асрларда ривожланган жаҳон бозори пайдо бўлди.

Учинчи босқич XIX-XX асрларга тўғри келиб, бу даврда жаҳон хўжалиги тизими шаклланди.

Тўртинчи босқич XX асрнинг 60-йилларидан бошлаб, яъни кўплаб мустамлака мамлакатларнинг сиёсий қарамликдан озод бўлиши натижасида замонавий жаҳон иқтисодиётида ижобий ўзгаришларнинг янги тенденцияларини пайдо бўлиши билан боғлиқ. Бу тенденциялар қуйидагилардан иборат:

- иқтисодий манфаатдорлик асосидаги халқаро ҳамкорлик;
- ишлаб чиқаришнинг байналминаллашуви;
- жаҳон миқёсидаги бозор маконларининг кенгайиши;

- жаҳон хўжалиги алоқалари мажмуининг ривожланиши.

Демак, жаҳон хўжалиги – бу халқаро меҳнат тақсимоти, савдо-ишлаб чиқариш, молиявий ва илмий-техникавий алоқалар орқали бирлашган турли мамлакатлар хўжаликлари тизимидир.

Жаҳон хўжалиги субъектлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- ўз ичига халқ хўжалиги мажмуини олувчи давлат;
- трансмиллий корпорациялар;
- халқаро ташкилот ва институтлар;
- миллий иқтисодиёт чегарасидан чиққан, хўжалик барча соҳалари таркибидаги фирмалар.

Жаҳон хўжалиги миллий хўжаликдан ягона жаҳон бозорининг мавжудлиги билан фарқланади. Жаҳон бозорининг амал қилишига ривожланган мамлакатларнинг иқтисодий сиёсати аҳамиятли таъсир кўрсатади. Жаҳон бозорининг ўзига хос хусусияти жаҳон нархлари ва халқаро рақобат тизимининг амал қилиши ҳисобланади.

Жаҳон хўжалигида ҳар бир ўзгаришлар (жаҳон бозоридаги нархлар ҳаракати ва алоҳида мамлакатнинг экспорт имкониятидан тортиб дунё иқтисодиётидаги таркибий силжишлар ва халқаро монополиялар фаолиятигача) дунёдаги барча мамлакатлар манфаатини ўзига тортади. Мамлакатнинг савдо, ишлаб чиқариш, валюта-молия соҳаларидаги жаҳон тамойилларига боғлиқлик объектив реаллик ҳисобланади. Ҳозирги даврда ҳар қандай мамлакатни унинг иқтисодиёти қандай ривожланган бўлишидан қатъий назар, жаҳон хўжалиги алоқаларига жалб қилмасдан тўлақонли иқтисодий ривожланишини таъминлаш мумкин эмас.

Халқаро меҳнат тақсимоти (ХМТ) алоҳида мамлакатларнинг товар ва хизматларнинг маълум турларини ишлаб чиқариш бўйича ихтисослашувини ифодалайди. Алоҳида мамлакатларнинг бундай ихтисослашуви маҳсулотлари устун даражада экспортга йўналтирилган халқаро ихтисослашган тармоқларнинг шаклланишига олиб келади.

Дастлабки вақтларда халқаро меҳнат тақсимотининг ривожланиши асосан табиий шароитлардаги тафовутларга асосланган эди. Бинобарин, фақат саноат тўнтаришидан кейин, яъни ишлаб чиқарувчи кучлар байналминал хусусият касб этиб, миллий хўжаликлар доирасидан ташқарига ўсиб чиқа бошлагач, уларнинг негизидан барқарор меҳнат тақсимоти ва жаҳон бозори таркиб топади. Ҳозирги вақтда халқаро меҳнат тақсимоти турли ижтимоий тизимларни ўз ичида олувчи умумжаҳон хўжалиги доирасида ривожланмоқда.

Иқтисодий ҳаётнинг байналминаллашуви билан бир қаторда глобаллашуви жараёни ҳам муҳим ўрин тутаяди. Бу ҳар иккала тушунча ўзаро боғлиқ бўлиб, улар жаҳон хўжалиги субъектларининг умумий мақсадларга эришиш йўлидаги ҳатти-ҳаракатларининг бирлашуви жараёнини акс эттиради.

Байналминаллашув – бу жаҳон хўжалигининг бир неча субъектлари ўртасидаги ўзаро алоқаларни ўрнатилиши ва ривожланишининг дастлабки босқичидир. Глобаллашув (лотинча globus – ер қурраси) жаҳон хўжалигининг

бутун маконини қамраб олувчи иқтисодий муносабатлар ягона тармогининг ташкил топиши ва ривожланишини англатади.

Глобаллашув жарарёнининг қуйидаги йўналишларини ажратиб кўрсатиш мумкин.

Биринчи йўналиш – мулкчилик муносабатларининг глобаллашуви. Ҳозирда мулкий ўзлаштиришнинг мамлакатлар ҳудудидан четга чиқувчи, кўплаб давлатларнинг иштироқи асосида рўй берувчи кўринишлари амал қилмоқда. Буларга трансмиллий корпорациялар (ТМК), шунингдек ТМКнинг халқаро бирлашмаларини мисол келтириш мумкин.

Иккинчи йўналиш – кооперация ва меҳнат тақсимотининг нисбатан юқори даражасига ўтиш. Юқори даражада ривожланган мамлакатлар ҳозирги замон мураккаб меҳнат кооперациясига хос бўлган хўжалик ўзаро алоқаларининг жуда катта тармоғига киришиб кетганлар. Энг мукамал техника воситаларини яратишда турли мамлакатлардан етказиб берилувчи кўплаб бутловчи қисмлардан фойдаланилади. Масалан, АҚШ “Боинг” самолётини ишлаб чиқаришда бутловчи қисм ва деталларни мингга яқин хорижий фирмалардан олади.

Учинчи йўналиш – хўжаликни ташкил этишнинг бутунлай янги шакллариининг пайдо бўлиши ва ривожланиши. Жаҳонда хўжалик алоқаларини ташкил этиш шакллариининг тубдан ўзгариши кўп жиҳатдан ахборот тарқатишнинг глобаллашуви билан боғлиқ. Жумладан, янги асримизнинг дастлабки даври учун қуйидаги жараёнлар хос бўлади: а) бутун жаҳонни тўлиқ компьютерлаштиришни тақозо этувчи глобал ахборот тизимлари (Интернет сингари) янада ривожланади; б) сунъий йўлдошлар имкониятларидан фойдаланишнинг янги тизими уяли телефон алоқасидан йўлдошлар орқали таъминланувчи глобал алоқага ўтиш имконини беради; в) инсоният очик ахборотлашган жамият томон интилади; г) Интернет орқали савдо тизими кенг ривожланади.

Тўртинчи йўналиш – халқаро иқтисодий ташкилотларнинг тартибга солувчи роли ривожланади. Жаҳон хўжалиги субъектларининг ўзаро алоқаси ҳамда ўзаро боғлиқлигининг кенгайиши ва кучайиши глобал муаммоларни ҳал этишда тобора кўпроқ давлатларнинг иштирок этишини тақозо этади. Бу муаммоларнинг мураккаблашуви уларнинг ўз вақтида ва тезкорлик билан ҳал этилишида ҳукуматлараро ва ноҳукумат (ишлаб чиқарувчилар, компаниялар ва фирмалар, илмий жамиятлар ва бошқа ташкилотларнинг бирлашмалари) халқаро иқтисодий ташкилотларининг фаолиятини заруриятга айлантиради.

Шунингдек, жаҳон хўжалиги глобаллашуви жараёнларининг зиддиятли томонлари ҳам мавжуд. Бу зиддиятларнинг асосийлари қуйидагилардан иборат:

- 1) *турли мамлакатлардаги иқтисодий ривожланишнинг бир текисда бормаслиги;*
- 2) *бой ва қашшоқ мамлакатлар ўртасидаги фарқнинг кучайиши;*
- 3) *экологик ҳалокат таҳдидларининг кучайиб бориши;*
- 4) *турли мамлакатларда аҳоли сонининг ўзгаришининг фарқланиши.*

Юқоридагилардан кўринадики, ҳозирда жаҳон миқёсида юз бераётган глобаллашув жараёни ўзининг ижобий йўналишлари ва зиддиятларига эга бўлиб, бу жиҳатларнинг нисбатини тартибга солишда дунёнинг барча мамлакатларининг фаол иштироки ва бирлашуви талаб этилади.

Назорат саволлар:

1. Халқаро иқтисодий интеграциянинг мазмун-моҳияти.
2. Глобаллашув жараёнида иқтисодий интеграциянинг ўрни ва аҳамияти.
3. Иқтисодий интеграциянинг содир бўлиш йўналишлари.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абдурахмонов Қ.Х., Аллаяров А.Л., Додобоев Ю.Т., Хасанжонов Қ.А. Марказий Осиё давлатларининг регионал иқтисодиёти. – Т.: “Turon-Iqbol” нашриёти, 2006. – 424 б.
2. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. – М.: Информационно-внедрический центр «Маркетинг», 2008. – 312 с.
3. Алимов Р.М. Центральная Азия: общность интересов. – Т.: «Шарк», 2005. – 464 с.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТАВСИЯЛАР

Амалий машғулот **мақсади** тингловчиларнинг назарий билимларини амалий жиҳатдан мустаҳкамлашга қаратилган. Машғулотлар республикамиздаги илғор корхона ва ташкилотларда ўтказилади ҳамда амалий фаолият билан машғул бўлган амалиётчилар билан ҳамкорликда ўтказилади. Машғулот давомида тингловчилар жаҳон иқтисодиётига таълуқли бўлган маълумотлар йиғишни ташкиллаштириш ва уларнинг сифатини баҳолаш; кузатишлар натижасида олинган маълумотларни тизимлаш ва қайта ишлаш; маълумотларни қайта ишлаш натижаларини умумлаштириш ва таҳлил қилиш амалий кўникмалар ҳосил қиладилар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот. Глобаллашув даврида жаҳон хўжалигида интеграцион жараёнларни ривожлантириш шарт-шароитлари

Дарс шакли баҳс-мунозара. Муҳокама этиладиган масалалар:

1. Халқаро иқтисодий интеграциянинг мазмун-моҳияти.
2. Глобаллашув жараёнида иқтисодий интеграциянинг ўрни ва аҳамияти.
3. Иқтисодий интеграциянинг содир бўлиш йўналишлари.

Калит сўзлар: интеграция, иқтисодий интеграция.

✎ Муҳокама учун саволлар

1. Халқаро иқтисодий интеграциянинг мазмун-моҳияти;
2. Глобаллашув жараёнида иқтисодий интеграциянинг ўрни ва аҳамияти.

Кучли томонлари	Заиф томонлари

1. Иқтисодий интеграциянинг содир бўлишининг қандай йўналишлари мавжуд?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абдурахмонов Қ.Х., Аллаяров А.Л., Додобоев Ю.Т., Хасанжонов Қ.А. Марказий Осиё давлатларининг регионал иқтисодиёти. – Т.: “Turon-Iqbol” нашриёти, 2006. – 424 б.

2. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. – М.: Информационно-внедрический центр «Маркетинг», 2008. – 312 с.

3. Алимов Р.М. Центральная Азия: общность интересов. – Т.: «Шарк», 2005. – 464 с.

2-амалий машғулот. Мамлакатлараро интеграцион ҳамкорлик ривожланишининг объектив омиллари ва босқичлари

Режа:

- 1. Интеграцион жараёнларнинг таърифланиши.**
- 2. Интеграцион гуруҳлар типологияси.**
- 3. ТИФни давлатлараро тартибга солиниши.**

Таянч иборалар: интеграцион жараёнлар, интеграцион гуруҳлар, трансмиллий компаниялар, ташқи иқтисодий фаолият.

Ҳозирги пайтда интеграция жараёнлари тўғрисида мутахассислар орасида ягона нуқтаи назар мавжуд эмас. Бир гуруҳ иқтисодчилар интеграцияни мамлакатлар ўртасида янги товар оқимларини шакллантириш орқали «ресурслар чекланганлиги» муаммосини бартараф этиш йўли деб талқин этишади (бу орқали алоҳида олинган мамлакатда нисбатан серхаражат товарлар ишлаб чиқаришни йўқотиш, технологик айирбошлашни кенгайтириш имкониятини беради, бу НИОКРга харажатларни камайтиради). Бошқа гуруҳ олимлар интеграцияни талаб этувчи дастлабки туртки сифатида ноиқтисодий омилларни илгари суради (масалан, мамлакат мудофаа қобилятини мустаҳкамлаш). Учинчи гуруҳ эса интеграция гуруҳларини ташкил этиш ишлаб чиқаришни барқарор ўсиши, ижтимоий барқарорлик каби мақсадларга осонроқ ва тезроқ эришиш имкониятини беради деб ҳисоблайди. Бу ва бошқа назарий ёндашувларни умумлаштирган ҳолда шуни қайд этиб ўтишимиз мумкин, интеграция - бу ҳудудий миқёсда сифат жиҳатдан янги иқтисодий муҳитни яратиш йўли орқали миллий хўжалик комплексларининг ўзаро яқинлаши ва бир-бирига кириб бориши жараёнидир.

Интеграцион жараёнлар ХИМда иккита асосий миқёсда таърифланади:

- микро — трансмиллий корпорацияларнинг ташкил этилиши орқали;
- макро — иқтисодий сиёсатни давлатлараро мувофиқлаштириш орқали.

Интеграция жараёнлари объектив тавсиф касб этишига қарамай, у ўз-ўзича, стихияли тарзда бормайди. Балки бугунги кунда ташкил этилган ва фаолият юритаётган минтақавий интеграцион тузилмалар уларга кирувчи мамлакатлар ўртасида қонуний келишув ва ўзаро шартномалар асосида амал қилади.

Ҳозирда дунёда жуда кўплаб интеграцион гуруҳлар мавжуд. Биз турли минтақалардаги асосий интеграцион гуруҳлар сифатида қуйидаги тузилмаларни кўрсатишимиз мумкин:

- Ғарбий Европада – Европа Иттифоқи (ЕИ);
- Шимолий Америкада – Эркин савдо тўғрисида Шимолий Америка битими (НАФТА);
- Осиё-Тинч океани минтақасида – Жануби-Шарқий Осиё мамлакатлари ассоциацияси (АСЕАН).

Европа Иттифоқи 1993 йил 1 ноябрда Маастрихт келишувлари (бу келишувлар 1991 ва 1992 йилларда иқтисодий ва валюта иттифоқини шакллантириш тўғрисида имзоланган эди) кучга кириши асосида янги ном

билан пайдо бўлди. Бунга қадар у Европа ҳамжамияти деб аталиб, ўз ичига 1967 йилда бирлашган учта мустақил минтақавий ташкилотларни олар эди, яъни:

- 1951 йилда ташкил этилган кўмир ва пўлат ишлаб чиқариш бўйича Европа бирлашмаси;

- 1957 йилда ташкил этилган Европа иқтисодий ҳамжамияти;

- 1958 йилда ташкил этилган атом энергияси бўйича Европа ҳамжамияти.

ЕИ доирасидаги интеграциянинг ривожланиши босқичма-босқич бормоқда. Жумладан, дастлаб эркин савдо худуди, божхона иттифоқи, умумий бозорнинг, кейинчалик эса иқтисодий ва валюта иттифоқининг ташкил этилиши бу тузилмалар шаклланишининг қуйидан юқорига томон ҳаракатини билдиради.

Ҳозирда ЕИда ягона бозор ҳамда давлатлараро бошқарув тизимини ташкил этиш жараёни якунланиб, мамлакатлар иқтисодий, валюта ва сиёсий иттифоқларни расмийлаштирилди.

Иқтисодий иттифоқнинг амал қилиши ЕИ Вазирлар кенгаши томонидан ЕИ иқтисодий сиёсатининг асосий йўналишлари ишлаб чиқилишини кўзда тутари ҳамда уларга ҳар бир аъзо мамлакатнинг иқтисодий ривожланиши мувофиқ тушишини назорат қилади.

Сиёсий иттифоқ ягона ташқи сиёсатни олиб бориш ҳамда ички қонунчилик доирасида умумий ёндашувларни ишлаб чиқишга йўналтирилган.

Валюта иттифоқи ЕИ доирасида ягона пул-кредит сиёсатини олиб бориш ҳамда барча мамлакатлар учун умумий бўлган валютанинг амал қилишини аниқлатади.

1999 йил 1 январдан ЕИ мамлакатлари худудида евро ҳисоб-китоб бирлиги сифатида амал қила бошлади. Бироқ, бу пайтда валюта иттифоқига ЕИнинг барча аъзолари кирмай, Буюк Британия, Греция, Дания ва Швеция евро худудидан ташқарида қолди.

ЕИ тўла ҳуқуқли аъзолари таркиби йиллар давомида кенгайиб бормоқда. Ҳозирда унинг таркибига 27 мамлакат кирилади: Бельгия, Германия, Италия, Люксембург, Нидерландия, Франция (1957 йил); Буюк Британия, Дания, Ирландия (1973 йил); Греция (1981 йил); Гренландия (1985 йил); Португалия, Испания (1986 йил); Австрия, Финляндия, Швеция (1995 йил); Венгрия, Кипр, Латвия, Литва, Мальта, Польша, Словакия, Словения, Чехия, Эстония (2004 йил); Болгария, Руминия (2007 йил).

ЕИга аъзо бўлиш учун бу мамлакатлар қуйидаги талабларга жавоб беришлари керак:

- демократияни қафолатловчи ташкилотларнинг барқарор фаолияти;

- ҳуқуқий тартибнинг ўрнатилиши ва унга амал қилиниши;

- инсон ҳуқуқларига амал қилиниши ва кам сонли миллатларнинг ҳимоя қилиниши;

- бозор иқтисодиётининг амал қилиниши;

- Иттифоқ ичидаги рақобат кураши ва бозор кучларининг таъсирига бардош бера олиш;

- ўз зиммасига аъзолик мажбуриятларини, шу жумладан, сиёсий, иқтисодий ва валюта иттифоқи вазифаларини олишга тайёрлик.

Европа Иттифоқининг кенгайиши ўзининг ижобий ва салбий томонларига эга. Бир томондан, янги ҳудудлар ва аҳолининг қўшилиши ҳисобига ЕИнинг ресурс салоҳияти ўсади, мавжуд аъзолар учун бозорлар аҳамиятли даражада кенгайди, ЕИнинг жаҳондаги сиёсий маъқеи кучаяди. Бошқа томондан, ЕИдан катта ҳажмдаги сарф-харажатлар, жумладан, унинг янги аъзолари учун субсидия ва трансферт тўловлари учун бюджет сарфларининг ўсиши талаб этилади. Янги аъзолар иқтисодиётининг тармоқ бўйича таркиби талабга жавоб бермаганлиги сабабли, ЕИда беқарорлик хавфи кучаяди.

Эркин савдо тўғрисида Шимолий Америка битими (НАФТА) 1994 йилдан бошлаб амалда бўлиб, ўз ичига АҚШ, Канада ва Мексикани қамраб олади.

Бу мамлакатларнинг ўзаро савдо ва капитал ҳаракати асосидаги иқтисодий алоқаларининг миқёсларини куйидаги маълумотлар орқали тасаввур этиш мумкин: АҚШда Канада экспортининг 75-80% (ёки Канада ЯММнинг 20%) сотилади. Канададаги тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар таркибида АҚШнинг улуши 75%дан, Канаданинг АҚШдаги улуши эса 9%дан ортиқ. АҚШга Мексика экспортининг 70%дан ортиғи йўналтирилиб, АҚШдан Мексикага 65% импорт келиб тушади.

Шимолий Америка интеграцион гуруҳининг мавжуд таркиби Европадаги интеграция моделидан фарқ қилиб, бу қуйидагиларда намоён бўлади:

- АҚШ, Канада ва Мексика ўртасидаги иқтисодий ўзаро алоқаларнинг тенг нисбатларда эмаслиги;

- бу гуруҳ аъзолари ривожланганлик даражасининг кескин фарқ қилиши.

Эркин савдо тўғрисида Шимолий Америка битими (НАФТА)нинг асосий жиҳатлари куйидагилардан иборат:

- 2010 йилга қадар барча божхона тўловларини бекор қилиш;

- товар ва хизматлар савдосидаги тарифсиз тўсиқларнинг аҳамиятли қисмини босқичма-босқич тугутиб бориш;

- Мексикадаги Шимолий Америка капитал қўйилмалари учун шарт-шароитларни яхшилаш;

- Мексика молия бозорида АҚШ ва Канада банкларининг фаолиятини эркинлаштириш;

- АҚШ, Канада ва Мексика арбитраж комиссиясини ташкил этиш.

Шунингдек, келгусида нафақат НАФТА доирасида ички минтақавий ҳамкорликни чуқурлаштириш, балки бошқа Лотин Америкаси мамлакатлари ҳисобига унинг таркибини кенгайтириш ҳам кўзда тутилмоқда.

Жануби-Шарқий Осиё мамлакатлари ассоциацияси (АСЕАН) 1967 йилда ташкил топганлигига қарамай, фақат 1992 йилга келиб унинг иштирокчилари (Индонезия, Малайзия, Филиппин, Сингапур, Таиланд, Бруней, Вьетнам, Мьянма, Лаос) ўз олдиларига 2008 йилга қадар ягона минтақавий эркин савдо ҳудудини ташкил этиш вазифасини қўйдилар. АСЕАНнинг аъзоси

ҳисобланган ҳар бир мамлакатнинг иқтисодиёти Япония, АҚШ, Осиёнинг янги индустриал мамлакатлари иқтисодиёти билан чамбарчас боғлиқ.

1.2- расм. Интеграцион гуруҳлар типологияси

Халқаро иқтисодий интеграция жараёнларини тадқиқ этиш, унда вужудга келиши мумкин бўлган муаммоларни ҳал этиш ва мазкур жараённинг энг самарали шакллари кўрсатиб беришга интилиш бу борадаги турли назарияларнинг пайдо бўлиши ва ривожланишига олиб келди. Бундай назариялар қаторида неолиберализм, корпорационализм, структурализм, неокейнсчилик, дирижистлик йўналиши кабиларни ажратиш мумкин.

Эрта **неолиберализм** (1950-1960 йиллар) вакиллари В.Репке ва М.Аллэ тўлиқ интеграция деганда бир неча мамлакатлар миқёсида ягона бозор маконининг ташкил этилишини тушуниб, бу маконда эркин рақобат ва бозорнинг стихияли кучлари амал қилиб, давлат сиёсати унга ўз таъсирини ўтказа олмайди. Бу олимларнинг фикрича, халқаро иқтисодий муносабатлар соҳасига давлатнинг аралашуви инфляция, халқаро савдо ва тўлов нисбатларининг бузилиши каби салбий ҳолатларни келтириб чиқаради.

Бироқ, давлат иштирокидаги минтақавий давлатлараро иттифоқларнинг шаклланиши асосидаги халқаро иқтисодий интеграциянинг ривожланиши эрта неолибералларнинг фикрининг асоссиз эканлигини кўрсатди. Шунга кўра, кейинги неолиберализм вакили Б.Баласс иқтисодий интеграция давлатнинг иқтисодий ҳаётдаги иштирокининг фаоллашувига олиб келишини тадқиқ этди.

Корпорационализм (намояндалари С.Рольф, Ю.Ростоу) XX асрнинг 60-йилларида пайдо бўлиб, бозор механизми ва давлат томонидан тартибга солишга қарама-қарши ҳолда трансмиллий корпорацияларнинг фаолият кўрсатиши халқаро иқтисодиётнинг интеграциялашувини, унинг рационал ва мувозанатли ривожланишини таъминлашга қодирлиги тўғрисидаги ғояларни илгари сурди.

Структурализм (асосий вакили Г.Мюрдаль) йўналиши тарафдорлари товарлар, капитал ва ишчи кучи ҳаракатининг тўла либераллашуви ғоясига қарши чиқиб, бозор механизмнинг эркин амал қилиши ишлаб чиқаришнинг ривожланиши ва жойлашувида маълум номутаносибликларни, даромадлардаги тенгсизликнинг чуқурлашувини келтириб чиқаради, деб ҳисоблайдилар. Бу оқим вакиллари иқтисодий интеграцияга интеграциялашаётган мамлакатлар иқтисодиётидаги таркибий ўзгаришларнинг чуқур жараёни сифатида қараб, бунинг натижасида сифат жиҳатидан янги интеграциялашган макон, нисбатан такомиллашган хўжалик организми пайдо бўлишини таъкидлаганлар.

Неокейнсчилик (асосий вакили Р.Купер) йўналиши халқаро иқтисодий ҳамкорликнинг марказий муаммосини мамлакатларнинг эркинлигини максимал даражада сақлаб қолган ҳолда интеграция жараёнларидан олиндиган турлитуман нафлиликни кўпайтиришга асосий эътибор қаратган. Неокейнсчилар халқаро интеграцияни ривожлантиришнинг мумкин бўлган иккита вариантини илгари сурдилар: биринчиси – иқтисодий мақсад ва сиёсатни мувофиқлаштирган ҳолда миллий эркинликни йўқотиш асосидаги интеграция; иккинчиси – миллий мустақилликни имкон қадар сақлаб қолиш шартига асосланган интеграция. Бу вариантларнинг ҳеч бири соф ҳолда мавжуд бўлмаслигини англаган ҳолда, улар интеграциялашувчи томонларнинг ички ва ташқи сиёсатларини мувофиқлаштириш йўли билан бу вариантларни уйғунлаштириш зарурлигини кўрсатганлар. Неокейнсча йўналишнинг яна бир кўриниши **дирижизм** (асосий вакили Я.Тинберген) бўлиб, унинг намояндалари интеграция жараёнларида бозор механизмнинг ҳал қилувчи ролини инкор этадилар. Улар халқаро иқтисодий тузилмаларнинг ташкил этилиши ва амал қилиши интеграциялашаётган мамлакатлар томонидан умумий иқтисодий сиёсатнинг ишлаб чиқилиши, социал қонунчилик бўйича келишув, кредит

сиёсатининг мувофиқлаштирилиши асосида амалга оширилиши мумкин деб ҳисоблайдилар.

Юқоридаги турли-туман назарияларнинг умумий тавсифи шуни кўрсатадики, уларнинг ҳар бири халқаро иқтисодий муносабатларнинг маълум жиҳатларини очиб беришга, бу борадаги муаммоларни ҳал этиш ва янги ғояларни ривожлантиришга қаратилган. Мазкур назарияларнинг тўғри ва илмий асосланган томонларидан фойдаланган ҳолда халқаро иқтисодий муносабатларни янада такомиллаштиришга интилиш иқтисодиёт назарияси олдидаги муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Халқаро иқтисодий интеграция – бу турли мамлакатлар иқтисодий алоқаларининг барқарорлашиб, чуқурлашиб ривожланиши, улар хўжаликларининг чамбарчас чатишиб-чирмашиб ривожланиш жараёнларидир. Микродаражада бу жараён ҳудуд жиҳатдан яқин жойлашган мамлакатлар алоҳида фирмаларининг ўзаро таъсири орқали, улар ўртасидаги турли туман иқтисодий муносабатларнинг шаклланиши, шу жумладан чет эллардаги филиалларини ташкил этиш асосида боради. Давлатлараро даражада интеграция давлатлар иқтисодий бирлашмаларининг шаклланиши ҳамда иқтисодий сиёсатларнинг келишуви асосида амалга ошади.

Халқаро иқтисодий интеграциянинг асосий шакллари қуйидагилар:

- **эркин савдо ҳудудлари.** Бу иқтисодий интеграциянинг энг оддий шакли бўлиб, унинг доирасида қатнашувчи мамлакатлар ўртасидаги савдо чеклашлари бекор қилинади. Эркин савдо ҳудудларининг ташкил этилиши ички бозорда миллий ва хорижий товар ишлаб чиқарувчилар ўртасидаги рақобатни кучайтириб, бу бир томондан, миллий ишлаб чиқарувчиларнинг банкрот бўлиши хавфини кучайтирса, бошқа томондан ишлаб чиқаришни такомиллаштириш ва янгиликларни жорий этиш учун рағбат яратади. Бунга Европа эркин савдо уюшмаси ва МДХ мамлакатлари ўртасидаги ўзаро битим мисол бўла олади;

- **божхона иттифоқи.** Иқтисодий интеграциянинг бу шакли эркин савдо ҳудудларининг фаолият қилиши билан бирга ягона ташқи савдо тарифлари ўрнатишни ва учинчи мамлакатга нисбатан ягона ташқи савдо сиёсати юритишни тақозо қилади. Европа Иттифоқи (ЕИ) божхона иттифоқиға ёркин мисолдир;

- **тўлов иттифоқи.** Бу миллий валюталарнинг ўзаро эркин алмашувини ва ҳисоб-китобда ягона пул бирлигининг амал қилишини таъминлайди. Европа ҳамжамияти, Жануби-шарқий Осиё ва МДХ мамлакатлари учун тўлов иттифоқи пировард мақсаддир;

- **умумий бозор.** Бу иқтисодий интеграциянинг анча мураккаб шакли бўлиб, унинг қатнашчиларига эркин ўзаро савдо ва ягона ташқи савдо тарифи билан бирга капитал ва ишчи кучининг эркин ҳаракати ҳамда ўзаро келишилган иқтисодий сиёсат таъминланади. Бунга Европа иқтисодий иттифоқи ёки Европа умумий бозорини мисол қилиб келтириш мумкин. Унинг доирасида барча бож тўловлари ва импорт меъёр (квота)лари бекор қилинади, бошқа мамлакатлардан Европа бозорига товарлар кириши бир хил тартибга солинади, пул маблағлари

ва ишчи кучининг чегарадан эркин ўтиши таъминланади ҳамда умумий муаммоларни ҳал этишда ягона сиёсат ўтказилади;

- **иқтисодий ва валюта иттифоқи.** Бу давлатлараро иқтисодий интеграциянинг энг олий шакли ҳисобланади. Бунда иқтисодий интеграциянинг барча қараб чиқилган шакллари умумий иқтисодий ва валюта-молиявий сиёсат ўтказиш билан бирга уйғунлашади.

Халқаро иқтисодий интеграция жараёнини объектив тавсифдаги бир қатор омиллар тақозо қиладики, уларнинг ичидан қуйидагилар асосий ўринни эгаллайди:

- хўжалик алоқаларининг байналминаллашуви ва глобаллашуви;
- халқаро меҳнат тақсимотининг чуқурлашуви;
- умумжаҳон фан-техника революцияси;
- миллий иқтисодиёт очиклигининг кучайиши.

Интеграция жараёнларини рағбатлантирувчи асосий омиллардан бири – **миллий иқтисодиёт очиклик даражасининг ошишидир.** Очик иқтисодиётнинг ўзига хос белгиси бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- мамлакат иқтисодиётининг жаҳон хўжалик муносабатлари тизимига чуқур киришганлиги;

- товарлар, капитал, ишчи кучининг мамлакатлараро ҳаракати йўлидаги тўсиқларнинг камайтирилиши ёки тўлиқ бартараф этилиши;

- миллий валюта конвертациясининг таъминланганлиги.

Шундай қилиб, интеграция миллий даражадаги иқтисодий ўсиш жараёнларининг ўзаро бирикиши орқали тавсифланиб, бунинг натижасида ягона хўжалик организми шаклланади. Реал ҳаётда бир вақтнинг ўзида интеграциялашув ва интеграциялашувдан қайтишдан иборат икки тенденция амал қилади. Бундан ташқари, баъзи бир сабабларга кўра турли мамлакатлардаги интеграциянинг турли элементлари бир хилда ривожланмайди. Шунга кўра, интеграциянинг қуйидаги турларини ажратиш кўрсатиш мумкин:

- **қатъий (бир томонлама нафли) интеграция.** Бу турдаги интеграция ташқи тавсиф ҳолатлари билан шартланган бўлиб, мазкур жараёнлардан баъзи мамлакатлар наф кўрувчи ҳисобланса, бошқа бирлари донор ҳисобланади;

- **мослашувчан (икки томонлама нафли) интеграция.** Бу турдаги интеграцияда ҳар бир мамлакат бир вақтнинг ўзида ҳам донор, ҳам наф кўрувчи ҳисобланади.

Давлатлараро иқтисодий интеграциянинг ривожланишида қуйидаги бир қатор шарт-шароитларнинг мавжудлиги таъсир кўрсатади:

- интеграцион алоқага киришаётган мамлакатларнинг иқтисодий тараққиёт жиҳатидан бир хил даражада бўлиши ҳамда бир турдаги хўжалик тизимларига эга бўлиши;

- уларнинг ҳудудий жиҳатдан яқинлиги, ягона минтақада жойлашганлиги ва умумий чегарага эгаллиги;

- уларнинг тарихан таркиб топган ва етарли даражада мустаҳкам иқтисодий алоқаларга эгаллиги;

- иқтисодий манфаатлар ва муаммоларнинг умумийлиги ҳамда уларни ҳал этишда биргаликдаги ҳаракатнинг самарадорлиги ва ҳ.к.

ХИМ ривожланишининг замонавий босқичида турли табиатдаги интеграция жараёнлари сайёрамизнинг барча қитъаларида мавжуд. Кундан кунга хўжалик ҳаётининг интеграциялашуви жараёни чуқурлашиб бормоқда. Бу интеграциялашув ХИМнинг савдодан тортиб илмий-ахборот айирбошлашгача бўлган турли кўринишларининг бир-бирига қўшилиб боришини назарда тутди.

Интеграцион гуруҳлар типологияси асосини иштирокчи мамлакатлар миллий иқтисодиётининг макро ва микро даражада ўзаро яқинлашиши ва бир-бирига кириб боришининг нақадар чуқурлигини баҳолаш ташкил этади.

Бу мезонга кўра интеграциянинг тўрт кўринишини ажратиб кўрсатиш мумкин: эркин савдо ҳудуди, божхона иттифоқи, умумий бозор ва иқтисодий иттифоқ. Кўрсатиб ўтилган интеграция кўринишларининг умумлаштирилган тавсифлари 1.2-расмда келтирилган.

Эркин савдо ҳудудининг ўзига хос аломати унинг иштирокчилари ўртасида божхона тарифлари ва квоталарни ўзаро бекор қилиш тўғрисида келишиш эканлигини қайд этиб ўтамиз, бунда учинчи мамлакатларга нисбатан савдо сиёсати мустақил танланиши мумкин.

Юқорида қайд этиб ўтганимиздек, эркин савдо ҳудудлари халқаро иқтисодий интеграциянинг бошланғич босқичи саналади. Эркин савдо ҳудуди замонавий талқинда преференциал ҳудуд ҳисобланиб, унинг доирасида божхона ва миқдорий чеклашлардан ҳоли савдо тартибига риоя қилинади. ЭСХ амалда икки ва ундан ортиқ давлатларнинг ўзаро савдосида божлар, лицензия ва квоталарни музлатиш ва аста-секин бекор қилиш тўғрисидаги битимнинг имзоланиши натижасида шаклланади. Бунда, ЕИ, НАФТА ва МЕРКОСУР тажрибасидан маълумки, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига нисбатан савдо режимини эркинлаштириш чекланган табиатга эга, дастлаб божхона номенклатурасидаги баъзи позицияларни қамраб олади.

ЭСХ ижобий жиҳатларига иштирокчи мамлакатлар савдо сиёсатида барқарорликнинг ўрнатилишини киритиш мумкин. Бу ЭСХга аъзо-мамлакатларни халқаро иқтисодий муносабатларга жалб этиш жараёнини тезлаштиришга ёрдам беради, улар халқаро меҳнат тақсимотидан самарали фойдаланиш имконига эга бўлади.

Салбий жиҳатларга келсак, улар ички бозорда рақобатнинг кучайиши билан белгиланади, чунки бу миллий ишлаб чиқарувчиларга салбий таъсир этиши ва банкротлик хавфини кучайтириши мумкин. Бундан ташқари ЭСХни яратиш миллатлараро тартибга солувчи органларни ташкил этиш билан бирга кузатилмайди, бу эса биргаликдаги қарорлар қабул қилишни секинлаштиради ва бу қарорларни бажарилишини назорат қилишни қийинлаштиради.

Бироқ интеграциянинг бошланғич босқичидаги қийинчиликлар ва муаммоларга қарамасдан, эркин савдо ҳудудлари жаҳон иқтисодиётида кенг тарқалган.

Ҳуқуқий нуқтаи назардан божхона иттифоқи (БИ) икки ва ундан ортик давлатлар ўртасида ўзаро ва учинчи мамлакатларга нисбатан соддалаштирилган солиқ сиёсатининг ўтказилишини акс эттиради. Иқтисодий нуқтаи назардан эса божхона иттифоқларини ташкил этиш, бу ягона иқтисодий маконни шакллантириш ва бу макон доирасида ҳар қандай божхона чегараларини бартараф этишни англатади.

Бозор иқтисодиети шароитида, бозор муносабатларини асосий тамойилларини амалда булиши давлат томонидан, мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш ва умуммиллий манфаатларини химоя қилиш мақсадида, ташки иқтисодий фаолиятни тартибга солиш амалга оширилади. ТИФни тартибга солиш буйича давлат органларини фаолияти деярли барча мамлакатларда амалга оширилади. Лекин бу фаолиятни кулами, шакллари ва усуллари аниқ мақсад ва вазифалари ҳар бир мамлакатни катта-кичиклигидан, жаҳон ҳужалигида тутган урндан, давлатни ташки ва ички сиёсатидан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

ТИФни давлат томонидан тартибга солиш ҳар хил усуллар ердамида амалга оширилади. Бу усуллар синфланиш белгилари (мезонларига) кура иқтисодий ва маъмурий, тариф ва нотариф усулларига булинади.

ТИФни тартибга солишни иқтисодий усуллари савдо сиёсатини воситалари булмиш – божхона божлари, солиқлар (ККС, акциз солиғи ва бошқалар) ва божхона йигимларига асосланади. Бу воситаларини куллаш орқали давлат ташки иқтисодий фаолият субъектларини манфаатларига таъсир курсатади, табиийки уларни узларини тутишларига ҳам таъсир курсатади. Улар купрок бозор муносабатларини табиатига мос келадилар ва шунинг учун ҳам ҳозирги шароитида ташки иқтисодий фаолиятни тартибга солишда асосий ролни уйнайдилар.

Маъмурий усуллар таркибига давлат коидалари, меъерлари, тақиқлашлари киради. Булар ердамида давлат бевосита ташки иқтисодий фаолият субъектларига таъсир курсатиб, уларни фаолиятларини ҳар хил томонларини, жамият манфаатлари йулида чегаралайди. Маъмурий усуллар куп ҳолларда уз табиатига кура бозор муносабатларига зид келади ва шунинг учун ҳам уларни куллаш кундан-кунга камайиб борапти.

Тариф усуллари ТИФни тартибга солишни иқтисодий усулларини асоси хисобланади. Бож тарифларини ТИФни тартибга солишдаги алоҳида аҳамияти уларни, бошка иқтисодий усулларидан холи ҳолда урганишни такозо этади.

Тариф орқали тартибга солиш асосан ички бозорни чет эл рақобатчиларидан химоя қилишга қаратилгандир. Тариф орқали тартибга солиш тизимида олиб кириш божлари ҳал қилувчи рол уйнайдилар.

Экспорт божлари бозор муносабатлари табиатига зид деб саналади, халқаро ва минтақавий иттифоқлар ва келишувлар улардан халқаро савдода фойдаланишни тавсия этмайдилар.

Ўзбекистон Республикасига ҳар хил мамлакатларидан олиб кириладиган товарлар ассортименти хилма-хилдир ва доимо узгариб туради. Купгина худди

шундай еки белгиланишига, истеъмол хусусиятлари ва сифатига кура ухшаш товарлар Ўзбекистон ишлаб чиқарувчилари томонидан ишлаб чиқарилаёпти еки уларни ишлаб чиқариш бизнинг мамлакатимизда иқтисодий тугри келган шартларда ташкил этилиши мумкин. Лекин шундай товарлар борки, улар мамлакатимиз ички бозорига фақат бошқа мамлакатлардан олиб келинади. Булар каторига: чой, кофе, какао, табиий каучук цитрус мевалари ва бошқалар киради.

Куп холларда импорт товарлари маҳаллий товарларини худди узи булиб, улар билан рақобат киладилар. Шунинг учун бундай товарларга нисбатан олиб кириш божлари жаҳон микесидагива миллий микесдаги харажатлар ва нархларни вужудга келаетган нисбатларини ҳисобга олган холда белгиланишлари лозим. Ишлаб чиқариш харажатлари ва баҳолар уртасидаги нисбат маҳсулот турлари ва гуруҳлари бўйича кенг микесда узгариши мумкин. Бу эса олиб кириш божларини маҳсулот турлари ва гуруҳлари бўйича табақалаштириш лозимлигини белгилайди.

Олиб кирилетган товарлар ассортиментини чегараланганлиги ва оммавий равишда олиб кирилишида божхона божларини ставкалари ҳар бир маҳсулотга алоҳида холда еки уларни ҳар бирига нисбатан мос асосий курсаткичларига қараб белгиланиши мумкин.

Эркин бозор муносабатларига асосланган демократик давлатни, фуқаролик жамиятини кураетган Ўзбекистон Республикаси учун иқтисодий ислохотлар стратегиясининг асосий йўналишларидан бири, жаҳон ҳужалигига аъзо давлатлар билан узаро манфаатли алоқаларни янада кенгайтириш ва такомиллаштиришдан иборатдир.

Мамлакатнинг иқтисодий мустаҳкамланиши барқарор ривожланиши, унинг жаҳон ҳужалиги тизимида муваффақиятли интеграллашуви куп жихатдан ташки савдо фаолиятини, уни транспорт ва божхона хизматларини, халқаро савдони глобаллашуви талабларига мос равишда такомиллаштиришга боғлиқдир.

ТИФни давлатлараро тартибга солишнинг бу кўриниши БИ қатнашчилари ўртасида божсиз савдонигина эмас, балки унинг ташқи чегараларида мувофиқлаштирилган тарифни жорий қилишни ҳам назарда тутди. Божхона иттифоқининг эркин савдо ҳудудидан фарқи ҳам ана шунда.

Божхона иттифоқларини яратиш ва уларнинг шаклланишининг конкрет натижалари унга аъзо мамлакатларнинг ишлаб чиқариш ва истеъмол соҳасида юз берадиган таркибий ўзгаришларда ўз аксини топади: талаб ва таклиф нисбий устунлик табиатига мос равишда ўзгаради. Бошқача қилиб айтганда, божхона иттифоқи савдонинг кенгайишига қараб турмуш фаровонлигини оширади, бироқ айни пайтда ишлаб чиқарувчиларнинг арзон маҳсулотлардан қимматроқ товарлар ишлаб чиқаришга мослашишлари натижасида фаровонликни пасайтиради.

Эркин савдо ҳудудидан божхона иттифоқи ва умумий бозор орқали ягона валютага эга бўлган бир бутун иқтисодий уюшмагача бўлган катта йўлни босиб ўтган Европа Иттифоқининг ташкил бўлиш тарихи бунга яққол мисол бўла

олади. Худди шу йўналишда бошқа худудий гуруҳлар (АСЕАН ва бошқалар) ривожланиб бормоқда.

Интеграция жараёнларининг кейинги ривожланиши интеграциянинг энг етук кўринишлари умумий бозор, сўнгра иқтисодий иттифоқнинг шаклланишига олиб келади. Жуда кўплаб иқтисодий бирлашмаларнинг вужудга келиши ва тараққиётдан маълумки, айнан умумий бозор ва иқтисодий иттифоқ энг кўп диққатга сазовордир.

Жанубий Америка, Африка ва Осиёдаги бир қатор ташкилотлар товарлар, хизматлар, капитал ва ишчи кучининг ягона бозори кўринишидаги гуруҳларни ташкил этилганлиги тўғрисида шошилиб эълон қилган бўлсалар-да, ҳозирги пайтгача интеграциянинг бу кўриниши амалда фақат Ғарбий Европада амалга оширилган. Умумий бозорлар қаторига қуйидагилар киради:

- *Жанубий конус мамлакатлари умумий бозори (МЕРКОСУР)* — Аргентина, Бразилия, Парагвай ва Уругвайни бирлаштирган.

- Марказий Америка умумий бозори - Гватемала, Гондурас, Коста-Рика, Никарагуа ва Сальвадорни бирлаштирган.

- Шарқий ва Жанубий Африка умумий бозори (*КОМЕСА*), таркибига Африканинг 19 давлати киради.

- Жанубий-Шарқий Осиё давлатлари Ассоциацияси (*АСЕАН*) — Тинч ва Ҳинд океанлари ўртасида жойлашган тўққизта мамлакатни бирлаштирган.

Божхона иттифоқини умумий бозорга айлантириш жараёни фақатгина савдони эмас, балки иқтисодий сиёсатнинг бошқа соҳаларини ҳам қамраб олувчи катта миқдордаги қонуний меъёрларни уйғунлаштириш масалаларини ҳал этиш билан боғлиқ. Шунинг учун ички божхона тўсиқлари ва бошқа чеклашларни бартараф этиш, шунингдек, учинчи мамлакатлар билан савдода умумий тамойилларни ишлаб чиқиш билан бирга, умумий бозор иштирокчилари иқтисодиётнинг алоҳида соҳа ва тармоқларини ривожлантириш бўйича ҳаракатларни мувофиқлаштириш зарурки, бунинг натижасида миллий чегаралар орқали хизматлар, капитал ва ишчи кучининг ҳеч қандай тўсиқларсиз ўтишига шароит яратилади. Бундан ташқари умумий бозорни шакллантириш давомида ижтимоий ва худудий ривожланиш учун жамоавий фондларни яратишга зарурият туғилади, умумий бозорни иқтисодий иттифоққа айлантириш жараёнида бу фондларнинг аҳамияти жуда катта бўлади. Бунда миллатлараро мувофиқлаштирувчи органлар муҳим аҳамият касб этади. Европа Иттифоқи тажрибасидан маълумки, бундай органларни ташкил этмасдан миллий қонунчилик меъёрларини соддалаштириш ва интеграцион бирлашма иштирокчиларининг умумий қарорлари бажарилишини назорат қилиш тизимини жорий этишга эришиш жуда мураккаб бўлади.

Европа Иттифоқигина иқтисодий интеграциянинг энг юқори чўққисига интилишини яққол намоёиш этмоқда.

Маълумки, Европа Иттифоқига аъзо-мамлакатларнинг давлат раҳбарлари XXI аср бошида ўз олдиларига қўйган мақсадга эришишни режалаштиришган. Ҳозирча якуний натижалар тўғрисида гапиришга эрта бўлса-да, иқтисодий иттифоққа хос аломатлар кўзга ташланиб қолди. Бу аломатлар қуйидагилар

ҳисобланади: умумий қонунчилик меъёрларини яратиш, солиқ базасини соддалаштириш, ишлаб чиқариш ва ижтимоий соҳаларда ягона стандартларни жорий этиш, мувофиқлаштирилган пул сиёсатини ўтказиш, ягона валютага ўтиш.

Назорат саволлари

1. Интеграцион жараёнларнинг таърифланиши.
2. Интеграцион гуруҳлар типологияси.
3. ТИФни давлатлараро тартибга солиниши.

Муҳокама этиладиган масалалар:

1. Мамлакатлараро интеграцион ҳамкорлик ривожланишининг объектив омиллари ва босқичлари.

Дарс шакли: Дебат усули. Муҳокама этиладиган масалалар ва кейс - стади.
“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

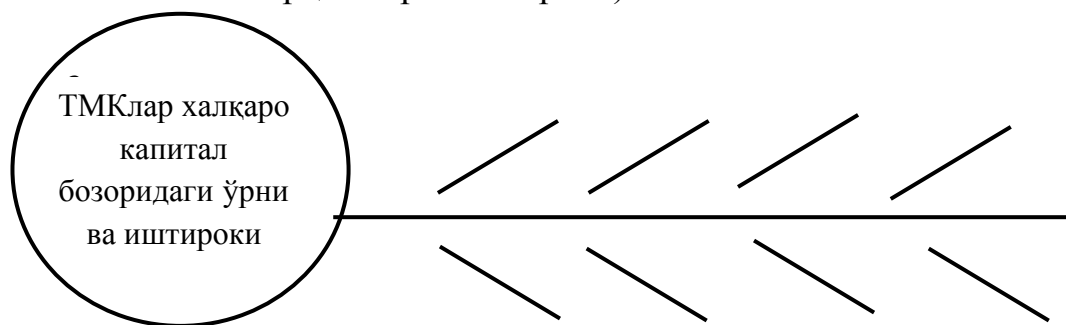
Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш (матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектиларини ёритиш

Муҳокама учун саволлар

1. Интеграцион жараёнларнинг таърифланиши.
2. Интеграцион гуруҳлар типологияси.
3. ТИФни давлатлараро тартибга солиниши.

Калит сўзлар: интеграцион жараёнлар, интеграцион гуруҳлар, трансмиллий компаниялар, ташқи иқтисодий фаолият.

1. ТМКлар халқаро капитал бозоридаги ўрни ва иштироки (“Балик скелети” техникаси орқали ёритиб беринг).

Фойдаланилган адабиётлар

1. Алчинов В.М. СНГ – Россия – Евросоюз. Проблемы и перспективы интеграции /В.М. Алчинов; Дипломат. акад. МИД России, Ин-т актуал. междунар. проблем. – М.: Восток – Запад, 2008. – 220 с.

2. Арифханов Ш.Р. Центральная Азия: настоящее и будущее /Т.: 2010. – 218 с.

3. Баринов В.А. Внешнеэкономическая деятельность. – М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2008. – 192 с.

3-амалий машғулот.

Ўзбекистоннинг жаҳон хўжалигига интеграциялашуви йўналишлари

Режа:

1. Ўзбекистоннинг интеграцион салоҳияти.

2. Ўзбекистонда иқтисодий интеграция тузилмаларини ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини ривожлантиришнинг муҳим жиҳатлари.

3. Ўзбекистонда иқтисодий интеграция жараёни билан боғлиқ муаммолар ва уларнинг ечиш йўллари.

Таянч иборалар: интеграцион салоҳияти, иқтисодий интеграция тузилмалари, интеграция муаммолари.

Ҳозирги замон глобаллашув даврида Ўзбекистон Республикаси ижтимоий-иқтисодий ҳаётини эркинлаштириш шароитида жаҳон хўжалигида иштирок этиш жараёнларини ривожлантириш ва чуқурлаштиришнинг устувор йўналишларида куч-ғайратни жамлаш зарурияти юзага келди. Етакчи халқаро иқтисодий, молиявий, ва гуманитар ташкилотлар, илғор Европа мамлакатлари ва АҚШ, Осиё қитъаси давлатлари, МДҲ мамлакатлари ва айниқса, Россия, шунингдек Марказий Осиё давлатлари билан ҳамкорликни мустаҳкамлаш ана шундай йўналишлар жумласига киради. Ўзбекистон миллий иқтисодиётининг жаҳон хўжалик тизимига чуқур интеграциялашуви муаммоларини ҳал қилиш учун республиканинг экспорт салоҳиятини анча мустаҳкамлаш, экспорт қилинаётган тайёр маҳсулотлар ассортименти ҳажмини ошириш ва кенгайтириш,

республиканинг жаҳон бозоридан ўрин олишини фаол мустаҳкамлаш зарур. Ҳозирги вақтда амал қилаётган рағбатлантиришлар ва имтиёзлар билан бирга, миллий ишлаб чиқаришнинг экспортга йўналтирилганлигини кучайтириш, импорт қилинадиган маҳсулотларнинг ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқаришни оқилона асосланган ҳолда ривожлантириш билан уйғун равишда якуний маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни экспорт қилишни рағбатлантиришга қаратилган чора-тадбирлар мажмуини амалга ошириш муҳимдир.

Шу нуқтаи назардан давлатлараро иқтисодий интеграция — иқтисодий ривожланиш даражаси бир-бирига яқин бўлган давлатлар бирлашининг объектив жараёнидир. У фақат тегишли мамлакатлар ташқи савдо алмашуви соҳаси, уларнинг бозор алоқаларини (халқаро ҳамкорликда бу кўпинча учраб туради) қамрабгина қолмай, балки мазкур мамлакатлар моддий ишлаб чиқариши соҳасига чуқур кириб боради, турли даражада ва ҳар хил шаклларда қайта ишлаб чиқариш тузилмаларининг тобора мустаҳкамроқ ўзаро ҳамкорлигига олиб келади.

Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодиётига қўшилишининг шарт-шароитлари ва ташқи иқтисодий фаолиятини амалга ошириш имкониятлари Республика давлат мустақиллигини қўлга киритиши билан вужудга кела бошлади. Бундай вазиятда ташқи иқтисодий мажмуани бошқаришнинг ўзига хос тизимини шакллантириш, ташқи алоқаларни йўлга қўйиш борасида қоида ва тамойилларни ишлаб чиқиш, республиканинг жаҳон иқтисодий тизимига қўшилиш йўллари белгилаш тақозо этилади.

Республика ташқи сиёсатини амалга оширишнинг асосий тамойиллари тенг ҳуқуқлилиқ ва ўзаро манфаатдорлик негизида қурилса, унинг қоидалари икки томонлама ва кўп томонлама шартнома муносабатларида ўзаро манфаатли алоқалар ўрнатиш, халқаро иқтисодий иттифоқлар доирасидаги ҳамкорликни чуқурлаштиришга асосланади¹.

Ўзбекистоннинг халқаро меҳнат тақсимооти ва жаҳон хўжалиқ алоқаларида иштирок этишнинг асоси очиқ турдаги иқтисодиётни вужудга келтиришдир. Шу сабабли республикамиз мустақилликка эришгандан кейин қисқа давр ичида 80 дан ортиқ давлат билан дипломатия муносабатларини ўрнатди, дунёнинг 20 дан ортиқ давлатида дипломатия элчихоналарини очди, кўпгина халқаро ташкилотлар – БМТ иқтисодий муассасалари, Жаҳон банки, Халқаро банк, Халқаро валюта фонди, Халқаро молия корпорацияси, Иқтисодий тараққиётга кўмаклашувчи ташкилот каби бошқа халқаро молиявий-иқтисодий ташкилотларга аъзо бўлиб кирди.

Ўзбекистоннинг жаҳон хўжалигига интеграциялашуви жараёнларининг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида тўхталиб, Президентимиз И.А.Каримов шундай деган эди: «Интеграция ҳақида гапирар эканмиз, манфаатлар бирикувининг хилма-хил механизмлари ва шакллари ҳамда интеграция турлари мавжудлигига асосланамиз. Бунга шерикчилик ва ҳамкорлик қилишга интилаётган мамлакатларнинг бошланғич шарт-шароитлари турличалиги сабабдир. Ўзбекистон бир вақтнинг ўзида турли даражаларда – дунё миқёсида

¹ Каримов И.А. «Ўзбекистон буюк келажак сари». Т.: «Ўзбекистон», 1998. 266-267-б.

ва минтақа кўламида – интеграция жараёнларида қатнашса-да, аммо бир муҳим қоидага: бир давлат билан яқинлашиш ҳисобига бошқасидан узоқлашмасликка амал қилади. Биз бир субъект билан шерикчиликнинг мустақамланиши бошқалар билан шерикчилик муносабатларининг заифлашувиға олиб келишиға қаршимиз. Шу сабабли Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидаги интеграциялашуви серқирра жараёнди².

Бугунги кунда Ўзбекистоннинг жаҳон хўжалиғига интеграциялашуви кўп даражали тизим сифатида амал қилиб, уни қуйидаги бешта даражаға ажратиш мумкин: глобал; трансконтинентал; минтақалараро; минтақавий; маҳаллий³. Ҳар бир даражадаги интеграцион алоқаларнинг ўзига хос вазифалари мавжуд.

Ўзбекистоннинг **глобал даражада** амалға оширилувчи стратегик интеграцион вазифаси – бу мамлакатдаги барча хўжалик субъектларининг ташқи бозор билан ўзаро алоқасини таъминлаш учун тенг ҳуқуқли ва миллий манфаатларға мос келувчи шарт-шароитларни яратиш асосида унинг халқаро валюта-молия ва савдо механизмларига бевосита кўшилишидир. Ўзбекистоннинг БМТ, Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти (ОБСЕ), Европа ҳамжамияти, НАТО, Жаҳон банки, Халқаро валюта фонди, Иқтисодий ҳамкорлик ташкилоти (ЭКО) каби ташкилотлар фаолиятидаги фаол иштироки унинг жаҳон хўжалиғига янада кенгроқ интеграциялашувини таъминлайди.

Ўзбекистоннинг **трансконтинентал даражада** амалға оширилувчи интеграцион вазифаси – бу халқаро трансое Иқтисодий ҳамкорлик ташкилоти (ЭКО) доирасидаги ўзаро алоқаларни янада кучайтиришдан иборат. Бу ташкилот 1992 йилда ташкил этилган бўлиб, ўз ичига Оое қитъасининг 10 та давлати (Туркия, Эрон, Покистон, Афғонистон, Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркманистон ва Озарбайжон)ни олади. Унинг асосий мақсади – хўжаликнинг транспорт, коммуникациялар, саноат, қишлоқ хўжалиғи, савдо, туризм, ишчи кучи ресурсларини ривожлантириш каби соҳаларида минтақавий ва халқаро иқтисодий ҳамкорликни йўлга қўйишдан иборат.

Ўзбекистон **минтақалараро даражада** янги мустақил давлатлар – МДХ мамлакатлари билан интеграцияға киришди. Ўзбекистон биринчилар қаторида МДХни ташкил этиш ғоясини кўллаб-қувватлади, унинг ташкилотчилари таркибига кирди, интеграцион ва кооперацион алоқаларини мустақамлаш ҳамда унинг Халқаро иқтисодий кўмита (МЭК), Давлатлараро банк (МГБ), МДХ Статистика кўмитаси каби институционал тузилмаларини шакллантиришда фаол иштирок этмоқда.

Ўз ўрнида таъкидлаш лозимки, кейинги пайтларда МДХ ўзининг ташкил топиши чоғидаги дастлабки мақсади – яъни, мавжуд хўжалик алоқалари ва имкониятлардан фойдаланишда ўзаро манфаатли ҳамкорлик муносабатларини йўлга қўйиш ва шу асосда иқтисодий ривожланишни таъминлаш мақсади ҳамда ундан келиб чиқувчи вазифаларға мос келмай қолди. Бу ташкилот фаолият

² Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка тажид, барқарорлик шартлари ва тараққёт кафолатлари. – Т.: Ўзбекистон, 1997, 299-бет.

³ Қралсин: Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики / Под ред. А.Х.Хикматова. – Т.: “Ўзбекистон”, 2001, 292-бет.

йўналишида кўпроқ сиёсий масалалар, «интеграцион алоқаларни кучайтириш» шиори остида кучли мамлакатларнинг нисбатан кучсиз мамлакатлар ички ишларига аралашуви, улар манфаатларининг сиқиб қўйилиши, иқтисодий ва сиёсий тазйиқ ўтказиш ҳолатлари устунлик касб эта бошлади. Бундай ҳолатларга Президентимиз И.А.Каримов МДХга аъзо мамлакатларнинг турли даражадаги йиғилишларида танқидий нуқтаи назардан қараб, уни тубдан ислоҳ қилиш борасида ўзларининг амалий таклифларини бердилар.

Ўзбекистоннинг **минтақавий даражадаги** интеграцияси – бу умумий тарихга, ягона маданий анъаналарга, ўхшаш турмуш тарзи ва менталитетга эга бўлган қардош халқларни бирлаштирувчи Марказий Осиё мамлакатлари ўртасидаги ҳамкорликни мустаҳкамлаш ва ривожлантиришдан иборат. Бундай интеграцион алоқанинг аниқ шакли сифатида 1992 йилнинг январь ойида ташкил этилган Марказий Осиё минтақавий ҳамкорлиги (ЦАРС) ташкил этилди.

Яна бир истиқболли, кучли салоҳиятга эга бўлган минтақавий бирлашмалардан бири – **Шанхай ҳамкорлик ташкилоти (ШОС)дир**. Бу ташкилот 2001 йилнинг 15 июнида олтига – Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Россия ва Хитой мамлакатлари ҳамкорлигида ташкил этилди.

Бугунги кунда Шанхай ҳамкорлик ташкилотининг халқаро майдондаги нуфузи, обрў-эътибори сезиларли даражада ошиб бормоқда. Ушбу ташкилот сафидан жой олиш истагини билдирган давлатлар сони ҳам кўпаймоқда. ШХТнинг салоҳияти ҳақида гапирганда масаланинг фақат иқтисодий жиҳати ҳисобга олинса ҳам, уни йирик иқтисодий-интеграциявий ташкилот деб аташ учун барча асослар етарлидир.

ШХТнинг салоҳият ва имкониятлари тўғрисида сўз кетганда, энг аввало унга аъзо мамлакатлар эгаллаган ҳудуд кўламининг аҳамиятли даражада катталигини таъкидлаш ўринлидир. ШХТга аъзо давлатларнинг умумий ҳудуди 30178,7 минг км.кв ни ташкил этиб, унда энг катта салмоқни Россия (56,6%) ва Хитой (31,8%) эгаллайди (26.1-жадвал). Мазкур ташкилотга аъзо давлатлар аҳолиси сони 1,5 млрд.дан кўпроқ бўлиб, аҳоли умумий сонисидаги салмоғи жиҳатидан Хитой энг катта улушга эга – 87,0 %. Сўнгги йилларда ШХТга аъзо давлатлар томонидан ишлаб чиқарилган ЯИМ ҳажми 12,1 трлн. долл.дан ошади.

Ўзбекистоннинг Шанхай ҳамкорлик ташкилоти мамлакатлари билан иқтисодий интеграциясининг кучайиши кўп жиҳатдан мазкур мамлакатларнинг миллий манфаатдорлиги билан белгиланади. Энг аввало, Ўзбекистон рақобат жиҳатидан нисбатан устунликка эга бўлган ишлаб чиқариш соҳалари товарлари – пахта хомашёси, машинасозлик, кимё саноати, қурилиш материаллари саноати, электр энергетикаси товарларининг савдосини кенгайтириши мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, телекоммуникациялар, сув ва энергия ресурсларидан

фойдаланиш, халқаро туризм, ҳамкорликдаги экологик лойиҳаларни амалга ошириш борасида интеграция алоқаларини кучайтириш лозим.

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилиш талабларидан келиб чиқиб, ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланиши зарур бўлган барча муассасалар (ташқи иқтисодий алоқа вазирлиги, ташқи иқтисодий фаолият Миллий банки, божхоналар хизмати ва бошқалар) амалда янгидан ташкил этилди. Вазирлар Маҳкамасидан тортиб, бошқарувнинг маҳаллий даражаси ва корхоналаргача бўлган хўжалик субъектларида тегишли ташқи иқтисодий бўлимлар тузилди. Дунёнинг бир қанча мамлакатларида савдо уйлари очилди ва савдо-саноат палаталари барпо этилди.

Ташқи савдо билан бирга иқтисодий ҳамкорликнинг бошқа шакллари ҳам сезиларли даражада ривожланди. Жумладан, 2007 йилга келиб Республика ҳудудида рўйхатдан ўтган хорижий сармоя иштирокидаги корхоналар сони 4089 бирликни, уларнинг экспорти ҳажми мамлакат умумий экспортининг 18,5 фоизини ташкил этди. Бундай корхоналарнинг асосий қисми саноат тармоқлари (50,1%), савдо ва умумий овқатланиш (29,9%) соҳаларида тўпланган.

Халқаро иқтисодий интеграция жаҳон хўжалиги ривожининг тарихий жиҳатдан узоқ давр давом этган натижаси ҳисоблансада, Президентимиз И.Каримов таъкидлаб ўтганларидек, ҳозирги кунда ҳам мамлакатларнинг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашув жараёнида ҳал этилмаган кўпдан-кўп муаммолар мавжудки, бизнинг Республикамиз учун бу ташқи иқтисодий ва валюта сиёсатини янада эркинлаштиришдан иборат⁴.

Дастлабки даврларда республикада ташқи савдо икки йўналиш бўйича: МДХ мамлакатлари билан ҳукуматлараро битимлар ва хорижий мамлакатлар билан эркин муомаладаги валютада ҳисоб-китоб қилиш асосида амалга оширилди.

Таъкидлаш керакки, ташқи савдо муносабатларимиз географияси, аввало, ривожланиб бораётган Осиё қитъаси бозорлари билан савдо айланмасининг ўсиши ҳисобига сифат жиҳатидан ўзгармоқда.

Бу кўрсаткичларнинг барчаси, аввало, экспорт таркибида юқори қўшилган қийматга эга бўлган рақобатдош тайёр маҳсулот улушининг изчил ошиши, биринчи навбатда, иқтисодиётимизнинг ўсиб бораётган салоҳияти ва имкониятларидан далолат беради. Шу билан бирга, бундай ҳолат экспортимизнинг хом ашё ресурслари нархи тез-тез ўзгариб турадиган жаҳон бозори таъсирига боғлиқлигини камайитиришда муҳим йўналиш бўлиб хизмат қилади⁵.

Ташқи иқтисодий фаолиятда Марказий Осиё давлатларининг кўп томонлама алоқалари ва ҳамкорлигини ривожлантиришга биринчи даражали аҳамият берилмоқда. Ўзбекистон, Қозоғистон ва Қирғизистон ўртасидаги ягона иқтисодий макон тўғрисида тузилган шартнома самара бера бошлади.

⁴ Каримов И.А. Ислохотлар ва инвестициялар бўйича идоралараро мувофиқлаштирувчи кенгаш йиғилишидаги маърузаси. «Халқ сўзи», 2000 йил 2 февраль.

⁵ Қўралсин: Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009, 17-б.

Уларнинг саноатини интеграциялаштиришга қаратилган дастур ишлаб чиқилди.

МДХ мамлакатлари билан бевосита ва кўп томонлама муносабатларни ривожлантириш ташқи сиёсатнинг асосий йўналишларидан биридир. Ўзбекистон Ҳамдўстлик давлатлари муассасалари – Давлатлараро иқтисодий қўмита, Давлатлараро банк ва бошқа муассасаларни ташкил этишда фаол қатнашмоқда. МДХдаги мамлакатлар (Россия, Украина, Белорусь, Молдова ва бошқалар) билан икки томонлама ташқи сиёсий, савдо-иқтисодий ва бошқа шартнома ҳамда битимлар имзоланиб, улар кучга кирди.

Республика ташқи иқтисодий алоқаларини ривожлантиришда иқтисодиётга хорижий сармояларни жалб этиш учун қулай шароит яратишга, ҳамда зарур бўлган ташкилот ва муассасалар тузишга катта аҳамият берилмоқда. Булар жумласига таваккалчилик хатарларидан келадиган зарарни қоплайдиган «Ўзбекинвест» миллий суғурта компаниясини, турли қўшма суғурта компанияларини, Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида БМТ билан биргаликда ташкил қилинган инвестицияларга кўмаклашувчи хизматни, Давлат мулк қўмитаси ҳузуридаги кўчмас мулк ва хорижий инвестициялар агентлиги кабиларни киритиш мумкин. Бу муассаса ва ташкилотлар ҳамда республикада вужудга келтирилган ҳуқуқий меъёрлар хорижий инвестиция фаолияти учун қулай шароитларни яратиб, уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилади ва сарфланган сармоясини кафолатлайди.

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига кириб бориши БМТнинг республикада амалга ошираётган иқтисодий, таълим, соғлиқни сақлаш, маданият, фан соҳаларида амалга оширилаётган лойиҳаларида ҳам намоён бўлади.

Мамлакатимизнинг **Европа Иттифоқига аъзо бўлган мамлакатлар билан иқтисодий ва савдо соҳасидаги ҳамкорлиги, НАТОнинг «Тинчлик йўлидаги шериклик» дастуридари иштироки** унинг жаҳон хўжалиги қўшилишининг навбатдаги йўналишидир. Жумладан, Европа Иттифоқи билан Республикамиз ўртасида имзоланган Шериклик ва ҳамкорлик тўғрисидаги битим (1996 йил июнь) ташқи иқтисодий фаолиятининг устивор йўналишидир.

Ўзбекистоннинг Халқаро валюта фонди ва жаҳон банки билан ҳамкорлиги ташқи иқтисодий фаолиятини амалга оширишдаги навбатдаги йўналишдир. Бу йўналишда ХВФ билан тизимли қайта қурилишларни маблағ билан таъминлаш, тизимли ва макроиқтисодий сиёсат соҳасидаги тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш дастурлари мақулланди.

Жаҳон банк ташкилотлари – Халқаро таъмирлаш ва ривожланиш банки (ХТРБ), Халқаро ривожланиш уюшмаси (ХРУ), Халқаро молия корпорацияси (ХМК) ва Инвестицияларни кафолатлаш халқаро агентлиги (ИКХА) билан ҳамкорлик Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий стратегиясини амалга оширишда муҳим роль ўйнайди. Хусусан ХРРБ йўли билан Ўзбекистонга пахта етиштириш усулларини замонавийлаштириб, унинг жаҳон бозорига чиқишига кўмаклашиш ва унумдорликни ошириш учун асос яратиш мақсадида 66 млн. доллар, институционал ислохотларни давом эттириш учун 120 млн. доллар

маблағ ажратилди. Халқаро молия корпорацияси (ХМК) ҳам Ўзбекистонда бир қатор лойиҳаларни амалга оширишда иштирок этмоқда.

Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий фаолиятини амалга оширишда **Европа тикланиш ва тараққиёт банки (ЕТТБ)** алоҳида роль ўйнайди. Республикада амалга оширилаётган умумий қиймати 536 млн. долларга тенг 9 та лойиҳада ЕТТБнинг улуши 253,1 млн. долларни ташкил қилади.

ЕТТБнинг Ўзбекистонда амалга ошириш кўзда тутилган, умумий суммаси бир млрд.доллардан ортиқ бўлган яна 8 та лойиҳани кўриб чиқиши мўлжалланган.

Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий ва савдо фаолиятида **Осиё ривожланиши Банки (ОРБ)** ҳамда **Жаҳон савдо ташкилоти (ЖСТ)** билан ҳамкорлиги истиқболли йўналишлардан ҳисобланади.

Шундай қилиб, Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилишида дунё мамлакатлари, халқаро ва минтақавий ташкилотлар билан ҳамкорлик ҳал қилувчи ўринга эга бўлиб, бу миллий иқтисодиётнинг байналмилаллашувини кучайтиради ҳамда иқтисодий тараққиётини юқори босқичга кўтаришнинг асосий ташқи омиллари ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач, ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий соҳада кўпгина ютуқларга эришди – бу республикамизнинг жаҳон ҳамжамиятида фаол иштирок этиш ва Ўзбекистоннинг миллий манфаатларига мос келадиган кўп томонлама сиёсат юритиш давлатимизнинг жаҳон хўжалигида тутган ўрнини мустаҳкамлашнинг муҳим шартидир.

Бошқа давлатлар билан ўрнатиладиган ҳамкорлик, минтақавий интеграция давлатнинг ҳар хил эҳтиёжларини қондириш ва самарадорлигини оширишнинг муҳим омили ҳисобланади ва фан-техника тараққиётини жадаллаштиришга, миллатлар ва элатларнинг яқинлашувига, аҳолининг турмуш даражасини оширишга ёрдам беради.

Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтиши унинг олдида жаҳон иқтисодиётига интеграциялашиш муаммосини кўндаланг қилиб қўйди. Бу борадаги кун тартибда турган энг долзарб вазифалардан бири Ўзбекистоннинг бошқа давлатлар билан ҳамкорлик муносабатларини ўрнатиши, турли интеграция бирлашмаларида иштирок этиши ва унга аъзо-мамлакатлар билан ўзининг савдо-иқтисодий ҳамда сиёсий алоқаларини такомиллаштириш лозимлигидан далолат беради ва бу танланган мавзунинг долзарблигини белгилайди.

Жаҳон хўжалик алоқаларининг моддий-ашёвий асосларини у ёки бу минтақавий гуруҳлар ёхуд иттифоқларга бирлашган мамлакатларнинг интеграциявий салоҳияти ташкил қилади.

Мамлакатнинг интеграцион салоҳияти деганда, фикримизча, халқаро иқтисодий интеграциянинг алоҳида томонлари-субъектлари (интеграциялашаётган мамлакатлар) амалга оширадиган халқаро ишлаб чиқариш-иқтисодий ҳамкорлик ва алмашув предмети бўлган миллий табиий, меҳнат, ишлаб чиқариш, молия-кредит, савдо ресурслари, илмий ходимлар ва

одамларнинг ақлий қобилияти мажмуини тушуниш зарур. Ўзбекистоннинг интеграцион алоқаларини жадаллаштиришга хизмат қиладиган омиллар ва шароитлар орасидан республика интеграцион салоҳиятининг қуйидаги аниқ-равшан устунликларини санаб ўтиш мумкин, яъни:

- Ўзбекистоннинг Евроосиё қитъасидаги қулай геостратегик жойлашуви;

- ер, минерал-хом ашё ва ўсимликларнинг анча катта захираси, шунингдек, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш учун қулай бўлган тенги йўқ тупроқ-иқлим шароитлари;

- муҳим ташқи савдо ва экспорт салоҳияти;

- тегишли давлатлараро коопрециялашув ва биргаликдаги инвестициялар мавжуд бўлганда анча қисқа муддатлар ичида тайёргарликнинг юқори даражасига эга рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришни ташкил қилишга имкон берадиган йирик ишлаб чиқариш салоҳияти;

- одамлар салоҳияти, тез кўпайиб бораётган меҳнат ресурслари, шунингдек, нисбатан арзон (жаҳон миқёсида олиб қараганда) иш кучи мавжудлиги;

- ривожланган ишлаб чиқариш инфратузилмаси, биринчи навбатда республикани МДХнинг бошқа минтақалари билан боғлаб турадиган, автомобил ва темир йўл магистраллари, телекоммуникация тизимининг мавжудлиги;

- республикада чет эл капиталини инвестиция қилиш, ўзаро фойдали ташқи иқтисодий ва интеграцион ҳамкорликнинг яхши кафолати бўлган барқарор сиёсат.

Юқорида кўрсатилган позициялар бўйича миллий иқтисодиётнинг бозор иқтисодиётига ўгаётган шароитида мамлакат интеграциявий салоҳиятидан самаралироқ фойдаланиш учун бу салоҳиятнинг ҳозирги ҳолатига баҳо бериш керак.

Биринчи навбатда, бу потенциалнинг таркибий қисмлари бўлган геостратегик жойлашув, табиий-хомашё ва меҳнат ресурслари, шунингдек экспорт имкониятлари кабиларни тавсифлаш лозим.

XXI аср кириб келиши билан жаҳон иқтисодиётидаги интеграциявий мойиллик жуда яққол намоён бўлди. Халқаро меҳнат тақсимооти шу даражага етдики, миллий хўжаликлар тобора кўпроқ интеграциялашув хусусиятини касб этмоқда. Бу эса халқаро хўжалик фаолиятининг байналмилаллашувига олиб келаётганлиги ҳақида гапиришга имкон беради. Бу шароитларда ўзаро ҳамкорликнинг анъанавий шакллари — халқаро савдо, капиталларнинг кўчиши, иш кучинининг миграцияси - янги, аниқ ифодаланган институционал шаклларга эга бўлмоқда. Бир томондан, давлатлараро минтақавий бирлашмалар тузилмоқда (энг яққол мисол — Евроҳукумат ва Европарламентга эга бўлган Европа Иттифоқи), бошқа томондан — ўз фаолиятининг хусусияти бўйича ҳам алоҳида давлатлар, ҳам бутун минтақаларнинг ҳаётига жиддий таъсир кўрсатадиган йирик трансмиллий корпорациялар (ТМК) кенг миқёс олмоқда. Интеграция ҳақида гапира туриб, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.

Каримов таъкидлаб ўтганларидек: "Жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашув иқтисодий жиҳатдан ривожланган бозор тизимига эга бўлган демократик давлатлар тушунчасига мувофиқ келгандагина мумкин бўлади. Айтиш пайтда мамлакатми замонавийлаштириш унинг, шубҳасиз, жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашуви, яъни халқаро меҳнат тақсимоотида ўзининг муносиб ўрнини топиши, минтақавий ва глобал хавфсизлик тизимини яратиш шартлари мавжуд бўлгандагина мумкин бўлади".

Ёш, мустақил давлат бўлган Ўзбекистон Республикаси учун ташқи иқтисодий фаолият ва жаҳон иқтисодиётига интеграциялашув муаммоси айнан бугун, республикамиз давлатчилиги шаклланаётган, жаҳон хўжалик тизимида ўз ўрнини излаётган бир пайтда ва цивилизациялашган демократик жамият куришда ўта муҳимдир.

Бунга шерикчилик ва ҳамкорлик қилишга интилаётган мамлакатларнинг бошланғич шарт-шароитлари турличалиги сабабдир. Ўзбекистон бир вақтнинг ўзида турли даражаларда дунё миқёсида ва минтақа кўламида-интеграция жараёнларида қатнашса-да, аммо бир муҳим қоидага: "бир давлат билан яқинлашиш ҳисобига бошқасидан узоклашмасликка амал қилади. Биз бир субъект билан шерикчиликнинг мустаҳкамланиши бошқалар билан шерикчилик муносабатларининг заифлашувига олиб келишига қаршимиз. Шу сабабли Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидаги интеграциялашуви серқирра жараёндир", деб алоҳида таъкидлади Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти И.А.Каримов.

Ўзбекистон ўз мустақиллигига эришган дастлабки йиллардан бошлаб қатор минтақавий иқтисодий интеграция тузилмаларини ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини ривожлантиришда фаол иштирок этиб келмоқда. Улар жумласига, Марказий Осиё Ҳамкорлик ташкилоти (МОҲТ), Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДҲ), Иқтисодий Ҳамкорлик Ташкилоти (ИҲТ-ЕСО), Шанхай Ҳамкорлик Ташкилоти (ШҲТ) кабиларни киритиш мумкин.

Ўзбекистон бозори кенг интеграциялашган тузилмалардан бири Марказий Осиё Ҳамкорлик ташкилоти бўлиб, унга аъзо мамлакатлар билан Республикамизнинг миллий маданий-тарихий хусусиятлари ва табиий-географик шарт-шароитлари бир хиллиги муҳим аҳамият касб этади.

Мазкур тузилма доирасида минтақа давлатлари мақсадларига мувофиқ келадиган қарорлар ва меъёрий ҳужжатлар қабул қилинган бўлсада, уларнинг амалда ижроси талаб даражасида дейиш қийин. Чунки жараённинг чуқурлашуви иқтисодий кўрсаткичларда ўз ифодасини топади. Зеро, муайян минтақада иқтисодий интеграция жараёнлари чуқурлашаётганини, мамлакатлараро иқтисодий алоқаларнинг интенсивлигини ифодаловчи муҳим кўрсаткичлар мавжуд бўлиб, уларга мамлакатларнинг ўзаро ташқи савдо айланмасини ва унинг мамлакат ялпи ички маҳсулоти ҳамда саноат ишлаб чиқаришидаги нисбатини киритиш мумкин. Бу кўрсаткичлар ичида интеграция масаласида ташқи савдо айланмасининг мамлакат ялпи ички маҳсулотига ва саноат ишлаб чиқаришига нисбати муҳимроқ бўлиб, улар миллий бозорларнинг

ўзаро очиклик миқёсини, яъни, мамлакатларнинг ишлаб чиқариш ва истеъмол борасида бир-бирига боғлиқлигини кўрсатади.

Мамлакатимизнинг ушбу минтақада кечаётган интеграция жараёнидаги ўрни ва динамикаси савдо алоқалари бўйича маълумотлар асосида таҳлил қиламиз. Бу минтақа мамлакатлари ичида савдо алоқалари Қозоғистон билан салмоқли даражада ривожланган, қолганлари билан эса нисбатан чекланган даражада алоқалар ўрнатилганлигини кўриш мумкин. Хусусан, 2012 йилда 2000 йилга нисбатан МОҲТ мамлакатлари билан ташқи савдо айланмаси ўртача 3,8 бараварга, экспорт ҳажми 4,1 бараварга ва импорт ҳажми 3,6 бараварга ортган.

Миллий иқтисодиётимизнинг ташқи иқтисодий алоқалари йўналишлари қаторига Иқтисодий Ҳамкорлик Ташқилоти доирасидаги мамлакатлар билан олиб борилаётган муносабатлар ҳам киради. Бу тузилма доирасидаги мамлакатлар билан Ўзбекистон ҳамкорлигининг шаклланишида ижтимоий-тарихий ва табиий-географик шарт-шароитлар ҳам иқтисодий омиллар каби ўз таъсирини кўрсатган.

Модомики, иқтисодий ривожланиш ва аҳоли турмуш фаровонлиги муҳим аҳамият касб этар экан, унга салбий таъсир қиладиган омилларни вақтида бартараф қилиш зарур. Жумладан, миллий бозорларда талаби кучли бўлган товарларнинг импортини кенгайтириш, экспортга товар чиқарувчиларнинг ташкилий ва молиявий жиҳатдан рағбатлантириш лозим. Натижада ички бозорларда эркин рақобат кучайиб ишлаб чиқаришнинг ривожланиши ва мавжуд ресурслардан самарали фойдаланиш иқтисодиётларнинг юксалишига ва ўзаро интеграциялашувининг чуқурлашувига замин бўлади.

Назорат саволлари

1. Ўзбекистоннинг интеграцион салоҳияти.
2. Ўзбекистонда иқтисодий интеграция тузилмаларини ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини ривожлантиришнинг муҳим жиҳатлари.
3. Ўзбекистонда иқтисодий интеграция жараёни билан боғлиқ муаммолар ва уларнинг ечиш йўллари.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Богомолов О.Т. Мировая экономика в век глобализации. – М.: ЗАО “Издательство “Экономика”, 2007. – 359 с.
2. Вахабов А.В., Хажикаев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. – Т.: “Молия”. – 2010. – 328 с.
3. Внешнеэкономическая деятельность предприятие: Учебник. /под ред. Л.Е.Стровского. 4-е изд. перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2008. – 799 с.

Муҳокама этиладиган масалалар:

1. Ўзбекистоннинг интеграцион салоҳияти.

2. Ўзбекистонда иқтисодий интеграция тузилмаларини ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини ривожлантиришнинг муҳим жиҳатлари.

3. Ўзбекистонда иқтисодий интеграция жараёни билан боғлиқ муаммолар ва уларнинг ечиш йўллари.

Дарс шакли: Дебат усули.

➤ **Муҳокама учун саволлар**

1. Ўзбекистоннинг интеграцион салоҳияти (график ташкил этувчи – Т-схемадан фойдаланган ҳолда).

Кучли томонлари	Заиф томонлари

2. ФСМУ технологияси ёрдамида “Иқтисодий интеграциянинг Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий фаолиятига таъсири қандай?” (саволини йўналтирувчи услубий тавсиялар асосида ечиш).

Йўналтирувчи услубий тавсиялар: ресурслардан самарали фойдаланиш, халқаро савдо, экспорт, импорт ва ҳ.к.

Савол	“Иқтисодий интеграциянинг Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий фаолиятига таъсири?”
(Ф)-Фикрингизни баён этинг	
(С)-Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
(М)-Кўрсатган сабабингизни исботловчи мисол келтиринг	
(У)-Фикрингизни умумлаштиринг	

ФСМУ технологияси қоидаси.

Ушбу технология мунозарали масалаларни хал этишда ҳамда ўқув жараёнини бахс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини химоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда бахслашишга ҳамда шу билан бирга бахслашиш маданиятини ўратади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф – фикрингизни баён этинг

С – фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг

М – кўрсатган сабабингизни исботловчи мисол келтиринг

У – фикрингизни умумлаштиринг

Фойдаланилган адабиётлар

1. Богомолов О.Т. Мировая экономика в век глобализации. – М.: ЗАО “Издательство “Экономика”, 2007. – 359 с.
2. Вахабов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. – Т.: “Молия”. – 2010. – 328 с.
3. Внешнеэкономическая деятельность предприятие: Учебник. /под ред. Л.Е.Стровского. 4-е изд. перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2008. – 799 с.

V. БИТИРУВ ИШЛАРИ УЧУН МАВЗУЛАР

“Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви” модулидан битирув ишлари учун қуйидаги мавзулар тавсия этилади:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор ё‘налишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузасида илгари сурилган иқтисодий масалалар.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишни таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қо‘шимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони (ПФ-4848.05.10.2016 й.) да тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш масалалари.

3. Президент Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузасида илгари сурилган иқтисодий масалалар.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» ги Фармони (7 феврал 2017 й.) мақсади ва вазифалари.

5. Жаҳон иқтисодиётда Янги индустриал давлатларнинг тутган ўрни.

6. Бозор иқтисодиётига ўтаётган давлатларнинг иқтисодий ривожланиш моделлари.

7. Жаҳон хўжалигида иқтисодий хавфсизлик муаммолари.

8. Жаҳон иқтисодиётида трансмиллий корпорацияларнинг тутган ўрни.

9. Жаҳон хўжалигида иқтисодий ўсиш ва ижтимоий ривожланиш муаммолари.

10. Эркин иқтисодий ҳудудлар ва уларни ташкил этиш муаммолари.

11. Халқаро рақобат ва унинг замонавий шароитда юзага чиқиш хусусиятлари.

12. Замонавий жаҳон хўжалиги субъектлари ва мамлакатнинг жаҳон иқтисодиётдаги ўрнини тавсифловчи кўрсаткичлар тизими.

13. Халқаро иқтисодий интеграциянинг мазмуни ва моҳияти.

14. Халқаро илмий-техникавий ҳамкорлик.

15. Жаҳон иқтисодиётида озиқ-овқат муаммоси.

16. Германия Федератив Республикаси иқтисодиёти.

17. Франция Республикаси иқтисодиёти.

18. Буюк Британия ва Шимолий Ирландия бирлашган қироллиги иқтисодиёти.

19. Италия Республикаси иқтисодиёти ва жаҳон мамлакатлари билан олиб бораётган иқтисодий муносабатлари.

20. Япония иқтисодиёти.

VI. КЕЙСЛАР БАНКИ

Philips компанияси маиший техника ишлаб чиқариш заводларини сотмоқда

Philips electronics компанияси маиший техника ишлаб чиқариш учун мўлжалланган бир нечта заводларини сотишни мулжалламоқда. Бундан ташқари *Philips* видеомагнитофонларини ишлаб чиқариш ҳуқуқи Япониянинг **Funai Elecric** корпорациясига берилади. Голландия компаниясининг бу қарори рақамли видеодисклар ишлаб чиқариш каби видео ёзиш соҳасининг жуда мукамал ривожланиб кетиши билан изоҳланади. *Philips* нинг маиший бўлим мудири Ги Демейнкнинг фикрига кўра **Funai Elecric** билан ҳамкорлик компанияга дунёда етакчи ўринлардан бирини сақлаб қолишида кўл келади. Агар аввал Японияда *Philips* маркаси билан ишлаб чиқарилган видеомагнитофонлар АҚШ учун сотилган бўлса, энди бу маҳсулот Европа бозорини ҳам тўлдириши кўзда тутилган.

Июнь ойида Голландия компанияси раҳбарияти фойда келтирмаётганлиги сабабли мобил телефонлар ишлаб чиқариш ҳуқуқини Хитойдаги қўшма корхонага берилишини эълон қилди. Харажатларни қисқартиришга йўналтирилган реструктуризация режаси ўз ичига оммавий равишда ходимлар штатларини қисқартиришни ҳам ўз ичига олади. Олдин 10 минг та ходимни ишдан бўшатиш режалаштирилган эди. Реструктуризация аввало маиший техника соҳасидаги ходимларга қаратилади. Таҳлилчилар фикрига кўра, компанияни бошқариш курси ва йўналиши олдиндан айтиш мумкин, чунки *Philips* компанияси маиший техниканинг янги турларини ишлаб чиқаришга ҳаракат қилмоқда.

Топшириқлар

1. Халқаро иқтисодий муносабатларнинг қайси тури тўғрисида гап кетмоқда? Қим унинг субъекти ҳисобланади?
2. Ушбу ҳолатни халқаро савдонинг қайси назарияси тўларок ва аниқроқ еритади?

Германия иммигрантлар учун ўз эшикларини кенгроқ очишга ҳаракат қилмоқда

Берлинда яқинда ҳукумат комиссиясининг қарори эълон қилинди, унга кўра Германия давлати ҳар йили 50 мингга яқин иммигрантларни қабул қилиши лозим, ақс ҳолда ишчи кучи етишмаслиги оғир муаммога айланиши мумкин. Экспертлар комиссияси мамлакатга чет элликлар келиши борасидаги муаммоларни ўрганиб чиқди. Бундан чиқарилган асосий хулоса шундан иборат бўлдики, ёш ва малакали мутахассислар Германияга келмайдиган бўлса, туғилиш кескин суръатлар билан камайиб бораётган бу пайтда иқтисодий тараққиёт ва юқори ҳаёт тарзи каби орзулар хом ҳаёллигича қолиб кетавериши мумкин.

Бунинг учун Германияга асосан уч турдаги иммигрантларни жалб қилиш керак бўлади. Нисбатан ёш ва 45 ёшгача бўлган малакали 20 мингта чет эллик мутахассислар Германияда чегараланмаган муддатда яшаш ва шу ерда ишлаш ҳуқуқини қўлга киритадилар. Бунинг учун номзодларни балли система ёрдамида синовдан ўтказилади. Номзодлар қанчалик ёш, малакали ва тажрибали булса уларга шунчалик кўп балл қўйилади. Чет тилларини, хусусан немис тилини билиш ва фарзандларнинг борлиги Германияга бориш имкониятини янада оширади. Иккинчи категорияда ҳам 20 мингта номзодлар сараланиб олинади. Бунга ҳозирги вақтда Германияда жуда камёб мутахассислик эгалари киритилади. Улар Германияда вақтинчалик яшаш ва ишлаш ҳуқуқини қўлга киритишади. Иммигрантларнинг учинчи категориясида мактабларнинг битирувчиларини жалб қилиш назарда тутилган. Улар Германияда профессионал техник маълумот олишлари мукин ва хохишига кўра Германияда доимий қолишлари мумкин. Шу билан бирга чет эллик олимларнинг Германияга келишлари учун барча зарур шарт-шароитларни яратиш кўзда тутилган.

Давлат томонидан бериладиган ёрдамга чет элдан келиб Германияда уз ишини очмоқчи бўлганлар ишонишлари мумкин. Бу масалан, кимевий тозалаш корхонаси, автоустахона ёки ресторан ва хатто банк ҳам бўлиши мукин. Асосийси солиқларни ўз вақтида тулашдир.

Топшириклар

1. Халқаро иқтисодий муносабатларнинг қайси тури тўғрисида гап кетмоқда? Ва қайси муаммони хал қилиш лозим?
2. Иммиграциянинг қайси кўринишлари ҳақида тўхтаб ўтилди?
3. Германия иммиграцион сиёсатнинг қайси инструментларини ишлатмоқда?
4. Германия иммигрантларини қабул қилиб қайси имкониятлага эга бўлади?

VII. ГЛОССАРИЙ

“Brain drain”	Утечка МОЗГОВ	“Aqli kishilarning ketib qolishi”	- mamlakatning intellektual salohiyatli vakillarini chet elda ishga joylashish maqsadida chiqib ketishi.
Stock	АКЦИЯ	Aksiya	– qimmatbaho qog‘oz, u hissadorlik jamiyatini rivojlantirishga mablag‘ sarflanganligi dalolati bo‘lib, uning egasiga hissadorlik jamiyati foydasining bir qismini dividend tariqasida olish huquqini beradi.
Association	Ассоциация	Assotsiatsiya	– xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning ixtiyoriy birlashmasi.
Employment	Занятость	Bandlik	– mehnatga layoqatli aholining ijtimoiy foydali mehnat bilan mashg‘ul bo‘lishi; fuqarolarning shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog‘liq bo‘lgan va qonunga zid kelmaydigan, mehnat daromadi beradigan faoliyati.
Bancrupt	Банкрот	Bankrot	-xo‘jalik sudi tomonidan e’tirof etilgan, qarzdorning pul majburiyatlari bo‘yicha kreditorlar talablarini to‘la xajmda qondirishga yoki majburiy to‘lovlar bo‘yicha o‘z majburiyatini bajarishga qodir emasligi.
The requirements of the Basel Committee	Требования Базельского комитета	Bazel qo‘mitasi talablari	– bank tizimining barqaror amal qilishi hamda o‘z majburiyatlarini bajara olishini ta’minlash uchun o‘rnatilgan xalqaro me’yorlar majmui bo‘lib, u kapitalning etarlilik

			darajasini, banklarni nazorat qilish jarayoniga hamda bozor intizomiga qo'yilgan talablarni ifodalaydi.
The Customs Union	таможенный союз	Bojxona ittifoqi	- ikki va undan ortiq davlatlarning bir-biriga va uchinchi mamlakatlarga nisbatan soddalashtirilgan tarif siyosatini o'tkazishidir.
customs tariff	таможенный тариф	Bojxona tarifi	- tovar oqimlarining chegarani kesib o'tishida davlat tomonidan olinadigan soliq miqdori ko'rsatilgan tartiblangan tovarlar ro'yxati
The market	Рынок	Bozor	– sotuvchilar va xaridorlar o'rtasidagi mahsulot sotish va xarid qilish bo'yicha erkin munosabatlar tizimi. Bozorlar o'z hududiy masshtabiga ko'ra lokal, milliy va xalqaro bozorlarga bo'linadi. Oldi-sotdi ob'ekti bo'lib, iste'mol tovarlari, resurslar, (mehnat, kapital, yer, tadbirkorlik qobiliyati, axborot) va xizmatlar hisoblanadi.
budget deficit	бюджетный дефицит	Byudjet defitsiti	– byudjet xarajatlarining byudjet daromadlaridan oshib ketishi natijasida vujudga kelgan taqchillik.
The income	Доход	Daromad	– tadbirkorlik yoki boshqa faoliyat natijasida pul yoki natura shaklida olinadigan mablag'lar.
State budget	госбюджет	Davlat byudjeti	- davlat daromatlari va sarflarining moliyaviy rejasi.

deflation	дефляция	Deflyatsiya	– inflyatsiya davrida muomaladagi qog'oz pulni kamaytirish. Davlat tomonidan muomaladagi pul miqdorini kamaytirishga qaratilgan moliya va pul - kredit tadbirlarini qo'llash orqali amalga oshiriladi.
The demographic explosion	Демографический взрыв	Demografik portlash	- jahonning kam rivojlangan va kambagal mamlakatlarida nazorat kilib bo'lmaydigan darajada aholi sonining o'sishi.
diversify	диверсифицировать	Diversifikatsiya	– (lotinchadan diversus- har xil va facere-qilmoq, bajarmoq) – ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish, mahsulot va xizmatlarni sotish bozorlarini kengaytirish maqsadida tarmoq va korxonalar faoliyat sohalarini kengaytirish, mahsulot va xizmatlar assortimentlarini ko'paytirish.
The dividend	Дивиденд	Dividend	– hissdorlik jamiyati foydasining (soliqlar to'lanib, barcha qarz beruvchilar bilan hisob-kitob qilinganidan keyingi) hissdorlar o'rtasida ular qo'lidagi aktsiyalarga mutanosib tarzda taqsimlanadigan qismi.
The export quota	экспортная квота	Eksport kvotasi	- mamlakat eksporti hiymatining unig yalpi ichki mahsuloti (YaIM)ga nisbati (foizlarda).
embargo	эмбарго	Embargo	- alohida mamlakat yoki davlatlar guruhi bilan savdoni butunlay ta'qiqlash.

free trade zone	Зона свободной торговли	Erkin iqtisodiy hudud	-mamlakat hududining xorijiy mamlakatlar tomonidan turli shakllardagi hamkorlikdagi tadbirkorlik bilan shug'ullanishlari uchun ruxsat etilgan qismi. Mazkur zonalarda maxsus imtiyozli shart-sharoitlar, jumladan, imtiyozli soliqlar, bojxona to'lovlari, ijara, viza olish, valyuta ayirboshlash, mehnatga yollashning qulay tartiblari belgilangan bo'ladi.
Stock market	фондовый рынок	Fond bozori	- qimmatli qog'ozlar va boshqa moliyaviy vositalarning oldisotdi jarayonlari amalga oshiriluvchi maxsus tashkillashtirilgan bozor.
franchising	франчайзинг	Franchayzing	- bir kompaniyaning boshqa yirikroq yoki bosh kompaniyaning savdo markasi, tovar belgisi va boshqa atributlaridan foydalanish.
GATT	ГАТТ	GATT	-Savdo va tariflar bo'yicha Bosh kelishuv - tashqi savdo operastiyalarini o'tkazishda belgilangan tamoyillarga amal qilishga rozi bo'lgan mamlakatlarni birlashtiruvchi savdo va tarif masalalari bo'yicha xalqaro akTayvan
immigration quota	иммиграционная квота	Immigratsion kvota	xorijiy fuqarolarning kirib kelishini davlat tomonidan miqdoriy cheklash.
The inflation rate	Уровень инфляции	Inflyatsiya darajasi	– ma'lum vaqt ichida (oy, yil) narxlar darajasining foizdagi o'zgarishi.

innovative technologies	ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ	Innovatsion texnologiyalar	– iqtisodiyotga yangiliklarni tatbiq etish bosqichlarida qo'llaniluvchi usul va vositalar majmui bo'lib, o'z ichiga joriy etish, trening, konsalting, transfert, audit, injiniring kabi turlarini oladi.
investment credit	ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КРЕДИТ	Investitsion kreditlar	– ishlab chiqarishni kengaytirish, texnik va texnologik jihatdan yangilash, modernizastiyalash va rekonstruktsiya qilish, yangi bino va inshootlarni qurish uchun zarur bo'lgan vositalar hamda qimmatli qog'ozlarni sotib olish maqsadida olingan uzoq muddatli kreditlar.
The investment	Инвестиция	Investitsiya	– bu iqtisodiy samara (foyda, daromad) olish yoki ijobiy ijtimoiy natijaga erishish uchun sarflanadigan pul mablag'lari, banklarga qo'yilgan omonatlar, paylar, qimmatli qog'ozlar (akstiya, obligatsiyalar), texnologiyalar, mashinalar asbob-uskunalar, listenziyalar va samara beradigan boshqa har qanday boyliklardir.
ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КЛИМАТ	ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КЛИМАТ	Investitsiya muhiti	– investitsiyalar jozibadorligi hamda xavf-xatar darajasini belgilab beruvchi ijtimoiy-iqtisodiy, moliyaviy va siyosiy omillar majmui.
investor	инвестор	Investor	- xususiy va qarzga olingan mulkiy va intellektual qiymatlarni sarflash haqida qaror qabul qiluvchi investitsiya faoliyati sub'ektlari. Investorlar ob'ektlar va investitsiya natijalariga egalik qilish, foydalanish va tasarruf qilish

			huquqiga ega bo'ladi.
Economic activity	Экономическая деятельность	Iqtisodiy faoliyat	– cheklangan iqtisodiy resurslardan unumli foydalanib, kishilarning yashashi, kamol topishi uchun zarur bo'lgan hayotiy vositalarni ishlab chiqarish va iste'molchilarga etkazib berishga qaratilgan, bir-biri bilan bog'liqlikda amal qiladigan turli-tuman faoliyatlar majmui.
economic integration	Экономическая интеграция	Iqtisodiy integratsiya	- hududiy miqyosda sifat jihatdan yangi iqtisodiy muhitni yaratish yo'li orqali milliy xo'jalik komplekslarini o'zaro yaqinlash va bir-biriga kirib borishi jarayoni.
economic alliance	экономический союз	Iqtisodiy ittifoq	- iqtisodiy integratsiyaning oliy ko'rinishi, u umumiy huquqiy me'yorlar, soliq bazasini soddalashtirilishi, ishlab chiqarish va ijtimoiy sohalarda yagona standartlarni joriy etish, yagona valyutaga o'tish kabilar bilan tavsiflanadi.
Economic growth	Экономический рост	Iqtisodiy o'sish	– mamlakat miqyosida yalpi ichki mahsulotning aholi jon boshiga yildan-yilga barqaror o'sib borish jarayoni.
Economic resources	Экономические ресурсы	Iqtisodiy resurslar	– tovar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarida foydalanish mumkin bo'lgan barcha vosita va imkoniyatlar majmui.
Economy	Экономика	Iqtisodiyot	– mulkchilikning turli shakllariga asoslangan xo'jaliklardan, xo'jaliklararo, davlatlararo birlashmalar,

			<p>korporatsiyalar, konsernlar, qo‘shma korxonalar, moliya va bank tizimlaridan, davlatlar o‘rtasidagi turli iqtisodiy munosabatlardan iborat o‘ta murakkab ijtimoiy tizim.</p>
Manufacture	Производство	Ishlab chiqarish	<p>– biznes korxonalarining asosiy faoliyat turi bo‘lib, bu jarayon cheklangan resurslardan foydalangan holda amalga oshiriladi.</p>
The World Bank	Всемирный банк	Jahon banki	<p>– 1944 yilda Xalqaro valyuta jamg‘armasi bilan bir vaqtda tuzilgan birinchi davlatlararo investitsiya institutidir. Bank o‘zining faoliyatini 1946 yil 25 iyundan boshlagan.</p>
World market	мировой рынок	Jahon bozori	<p>- moddiylashtirilgan va moddiylashtirilmagan ko‘rinishidagi ijtimoiy mahsulotni ishlab chikarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste‘mol boskichlarni o‘z ichiga oluvchi XIM sub’ektlari (milliy va hududiy iqtisodiyotlar, xalqaro tashkilotlar va korporatsiyalar)ning o‘zaro iqtisodiy ta’sirlashish global muhitidir.</p>
World market conditions	Конъюнктура мирового рынка	Jahon bozori kon’yunkturas	<p>-jahon tovar bozorlaridagi sotish sharti, ushbu bozorlardagi talab, taklif, narxlar darajasi, ularning o‘zgarish tendensiyalari.</p>
World Market Workers Labor	Мировые рынок рабочие труда	Jahon ishchi kuchi bozori	<p>- milliy xo‘jalik tizimlari va jahon iqtisodiyoti doirasida ishlab chiqaruvchi kuchlarning darajasi, tabiati va joylashuviga sezilarli ta’sir etuvchi iqtisodiy faol aholining mamlakatlar va</p>

			hududlar o'rtasida jami migrastion aylanmasi.
The World Trade Organization	Всемирная торговая организация	Butunjahon savdo tashkiloti	- xalqaro savdoni institustional va xuquqiy asosini tashkil etuvchi mustaqil davlatlararo tashkiloTayvan
cartel	картель	Kartel	- tashqi savdo assostiastiyasi (uning a'zolari alohida tovar guruhlari bo'yicha ishlab chiqarish va narx siyosatini muvofiqlashtirib olishadi).
Group of twenty	Большая двадцатка	Katta yigirmatalik	– 20 ta yirik mamlakatlar guruhi bo'lib, unga jahondagi eng boy mamlakatlar va yirik rivojlanayotgan davlatlar kiradi va ular xissasiga jahon yalpi ichki mahsulotining 90 foiz ulushi to'g'ri keladi.
Conjuncture	Конъюнктура	Kon'yunktura	– bozor mexanizmi sharoitlarida rivojlanishning qonuniyatli shakllari davlat tomonidan tartibga solinishi va raqobatning, iste'molchilar, korporatsiyalar hamda davlat muassasalari va korxonalari tomonidan qaror qabul qilishdagi mutaqqillikning muvozanati bilan belgilanuvchi jarayonlar: muayyan iqtisodiy faoliyat omillari va shart-sharoitlari yig'indisi.
Concern	Концерн	Kontsern	– ma'lum bir turdagi vazifalarni bajarish uchun vaqtincha tuzilgan ilmiy-texnikaviy, investitsion tarkibiy, moliyaviy va tashqi iqtisodiy siyosatni hamda tegishli resurslarni

			markazlashtiruvchi korxonalar birlashmasi.
Cooperative ties	Кооперативные связи	Kooperatsiya aloqalari	– turli soha ishlab chiqarish tarmoqlarida ma'lum mahsulotni tayyorlash bo'yicha uzoq muddatli aloqalarni o'rnatish.
Corporation	Корпорация	Korporatsiya	– hissadorlik jamiyati yoki hissadorlik birlashmasi ko'rinishidagi huquqiy shaxs shakli. U chiqarilgan aktsiyalar qiymati bilan cheklangan majburiyatlar bo'yicha mas'uliyatli bo'ladi, o'z nomidan tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlarni bajarish, kontraktlar tuzish, qarz olish yoki berish, boshqa har qanday fuqarolik harakatlarini amalga oshirish huquqiga ega.
The credit	Кредит	Kredit	– qarz mablag'ining harakat shakli. Qaytarish va to'lov (foizni to'lash) shartlari bilan beriladigan pul yoki tovar shaklidagi qarz kredit beruvchi bilan qarz oluvchining iqtisodiy munosabatlarini ifodalaydi. Kreditning tijorat, davlat, bank, iste'mol, xalqaro shakllari mavjud.
labor market	рынок труда	Mehnat bozori	-mehnatga qobiliyatli aholining ish bilan band bo'lgan va band bo'lmagan qismlari va ish beruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni hamda ularning shaxsiy manfaatlarini hisobga oluvchi shartnomalar asosida ishchi kuchi xarid qilish - sotishni amalga

			oshiruvchi, shuningdek, unga bo'lgan talab va taklif o'rtasidagi nisbatlarni bevosita tartibga soluvchi, bozor iqtisodiyotining murakkab, ko'p aspektli, o'suvchi va ochiq ijtimoiy-iqtisodiy tizimchasidir.
Modernization	модернизация	Modernizatsiya	-ob'ektni takomillashtirish, yaxshilash, yangilash, uni yangi talab va me'yorlarga, texnik shart-sharoitlarga, sifat ko'rsatkichlariga moslashtirish.
The financial market	Финансовый рынок	Moliya bozori	– moliya mablag'larini vaqtincha haq to'lab ishlatish yoki ularni sotib olish yuzasidan bo'lgan munosabatlardir.
Financial and banking system	Финансовая и банковская система	Moliya-bank tizimi	-tarixan shakllangan va belgilangan qonun qoidalar asosida faoliyati yurituvchi mamlakatdagi moliya–kredit muassasalari majmuidir.
preferences	Предпочтения	Preferensiya	– iqtisodiyotni maqsadga muvofiq rivojlantirish va tartibga solishda ayrim soha va tarmoqlar, korxonalar va ishlab chiqarish turlariga nisbatan beriluvchi imtiyoz, afzallik va ustuvorliklar.
protectionism	протекционизм	Proteksionizm	– davlatning xorij raqobatidan ichki bozorni himoya qilish siyosati, mamlakatga olib kelinayotgan tovarlarga yuqori bojlar belgilaydi, ayrim tovarlarni olib kelish cheklanadi yoki umuman taqiqlanadi.
Monetary and Credit Policy	Денежно-кредитная политика	Pul - kredit siyosati	– davlat tomonidan iqtisodiy o'sishni ta'minlash maqsadida pul muomalasini tashkil etish va barqarorligini ta'minlash uchun amalga oshiriladigan barcha chora-tadbirlar majmui.

external debt	внешний долг	Tashqi qarz	– mamlakat hukumati, moliya-kredit tashkilotlari, yirik korxonalarining boshqa mamlakatlar moliya-kredit muassasalaridan qarzga olgan moliyaviy mablag'larining jami hajmi.
Foreign trade	внешнеторговый	Tashqi savdo	– bir mamlakatning boshqa mamlakatlar bilan savdosi.
Foreign Trade Policy	Политика внешней торговли	Tashqi savdo siyosati	– bir mamlakatni boshqa mamlakatlar bilan olib borayotgan savdosi (eksporti va importi) borasidagi siyosati.
Technology	Технология	Texnologiya	– tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish to'g'risidagi amaliy bilimlar.
Direct investments	Прямые инвестиции	To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar	- foyda olish bilan birgalikda kapital ko'yilayotgan ob'ekt ustidan nazoratni ta'minlash xuquqini beruvchi kapital qo'yilmalari.
balance of payment	Платежный баланс	To'lov balansi	-muayyan muddat davomida mamlakatning xorijiy davlatlarga to'lagan va xuddi shu davr mobaynida mamlakatga xorijiy davlatlardan tushgan to'lovlar summalari nisbatini tavsiflaydi. To'lov turkumiga tashqi qarz, uning foizi, chetdan olingan tovarlar va xizmatlar haqi, xorijiy investitsiyalar, xorijda diplomatik ishlarni, iqtisodiy aloqalarni yuritish xarajatlari, fuqarolar va qo'shma korxonalarining chet elga pul o'tkazmalari va boshqalar kiradi.

The total market	общий рынок	Umumiy bozor	- ishlab chiqarish omillarini milliy chegaralar orqali erkin ko'chib o'tishi ta'minlanadigan iqtisodiy integratsiya ko'rinishi.
currency	валюта	Valyuta	- ma'lum bir davlatning qonun bilan o'rnatilgan pul vositasi (milliy valyuta), bir yoki bir necha etakchi mamlakatlarning valyutasi ko'rinishidagi jahon rezerv pullari
International cooperation	международное кооперация	Xalqaro kooperatsiyasi	- ishlab chiqarish bosqichlarining o'zaro bir-birini to'ldirishi va ularni muvofiqlashtirish maqsadida milliy iqtisodiy komplekslarning xamkorlik qilishi.
International Economic Relations	Международные экономические отношения	Xalqaro iqtisodiy munosabatlar	-mamlakatlar va hududlar o'rtasidagi, xalqaro tashkilotlar va korporatsiyalar ishtirokidagi xo'jalik aloqalari tizimi.
		Xalqaro ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi	-mamlakatlar o'rtasidagi mexnat taqsimoti ko'rinishi bo'lib, unda o'zlarining ichki extiyojlaridan ortiqcha bir turdagi maxsulotlar tayyorlash bilan shugullanuvchi milliy ishlab chiqarishlarning tabaqalanishi yuz beradi.
international organizations	международные организации	Xalqaro tashkilotlar	-ularning har biri xalqaro siyosatda o'zlarining faoliyat maqsadlari yo'nalishlariga qarab, yer yuzi taraqqiyotida egallab turgan mavqelariga qarab, umuman xalqaro siyosiy-amaliy munosabatlar jarayonida harakatlarga

			kirishadigan boshqa xalqaro tashkilotlar tizimidagi maqomlariga qarab ahamiyat kasb etadilar.
international transit	международный транзит	Xalqaro tranzit	-xorijiy yuklarni jo'natish va qabul qilib olish punktlari berilgan mamlakat hududidan tashqarida bo'lishi shartida tashilishidir. Agar tovarlar bojxona omboriga joylashtirilmasdan tashilsa bevosita xalqaro tranzit, bojxona omboridan foydalanilsa – bilvosita xalqaro tranzit hisoblanadi.
International Monetary Fund (IMF)	Международный валютный фонд (МВФ)	Xalqaro valyuta jamg'armasi	– xalqaro savdo va valyuta hamkorligini rivojlantirishga ta'sir ko'rsatish maqsadida 1944 yilda tashkil etilgan xalqaro valyuta-moliya tashkiloti. Xalqaro valyuta jamg'aramasi – a'zo davlatlar o'rtasida valyuta-kredit munosabatlarini tartibga solib turish va ularga to'lov balansining kamomadi bilan bog'liq valyutaviy qiyinchiliklar paytida chet el valyutasida qisqa va uzoq muddatli kreditlar berish yo'li bilan moliyaviy yordam ko'rsatish uchun mo'ljallangan hukumatlararo tashkiloTayvan
Service sector	сектор услуг	Xizmat ko'rsatish sohasi	– ijtimoiy ishlab chiqarishning moddiy-buyumlashgan ko'rinishga ega bo'lmagan iste'mol qiymatlarini yaratishga yo'naltirilgan sohalari. U o'z ichiga moddiy xizmatlar ko'rsatish (transport, aloqa, savdo, maishiy xizmat va

			boshqalar) hamda nomoddiy xizmatlar ko'rsatish (huquqiy maslahatlar berish, o'qitish, malaka oshirish va boshqalar)ni oladi.
Gross domestic product	Валовой внутренний продукт	Yalpi ichki mahsulot	-mamlakatda bir yil davomida ishlab chiqarilgan jami pirovard mahsulot va xizmatlarning bozor qiymati
New industrial countries	Новые индустриальные страны	Yangi industrial mamlakatlar	- iqtisodiy jihatdan eng tez rivojlanayotgan Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasidagi davlatlar guruhi.

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Меъерий-ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сонли Фармони.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 февралдаги “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5325-сонли Фармони.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим тизимида бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4391- сонли Қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим соҳасида бошқарувни ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5763-сон фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли фармони.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли қарори.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сонли қарори.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли қарори.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 2017 йил 15 сентябрдаги ПҚ-3276-сонли қарори.

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли қарори.

18. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги "Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 278-сонли Қарори.

II. Махсус адабиётлар

1. Me Connell, Brue. Economics. 17th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014.
2. N. Gregory Mankiw. Principles of Economics, 7th edition. Amazon, USA 2016.
3. Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015.
4. Бондарев А.К. Международные экономические отношения: Учебник/ А.И.Евдокимов, А.К.Бондарев, С.М.Дроздов;Под ред.А.И.Евдокимов.- М.:Проспект 2013, 656 с.
5. Пономарева Е.С. Мировая экономика и международные экономические отношения. Учебное пособие/Е.С.Пономарева, Л.А.Кривенцова. - М.: ЮНИТИ, 2013. - 287 с
6. Г.Г.Назарова, З.М.Иминов, Х.Х.Халилов, О.Б.Хамидов. Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатлар. Дарслик. -Т.: ТДИУ, 2011.
7. Krugman. Obstfeld.Melitz. International Economics. 2014, Prentice Hall.
8. James Gerber. International Economics. Fifth Edition. Pearson, 2012. - 471 pages.
9. Greg Ip. The Little Book of Economics: How the Economy Works in the Real World. John Wiley & Sons, 2012. - 288 pages.
10. Howard Richards. Understanding the Global Economy. Peace Education Books, 2014. - 311 pages.

11. Чеботарев Н.Ф. Мировая экономика и международные экономические отношения. Учебник для бакалавров / Н.Ф.Чеботарев.- М.:Дашков и К, 2013.- 352 с.

12. Мороз И.И. Мировая экономика и международные экономические отношения (для бакалавров) / И.И.Мороз.-М.: КноРус, 2013. 256 с.

13. Назарова Г.Г., Хайдаров Н.Х. Халқаро иқтисодий муносабатлар. Ўқув қўлланма. - Т.: ТДИУ, 2007, - 14 б.

14. Международные валютно–кредитные отношения: Учебник для вузов /Под ред.Л.Н.Красавиной. –4–е изд., перераб. и доп. –М.: Издательство Юрайт, 2014. –543с.

15. Global Financial Markets./7 the edition. Stephen Valdez & Philip Molyneux. Palgrave McMillan, 2013. 537p.

16. G.G.Nazarova, Z.M.Iminov, X.X.Xalilov, O.V.Hamidov. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. Darslik. –TAYVAN: TDIU, 2011.

17. Экономика стран ближнего зарубежья: Учеб.пособие / Мос. Гос. и-т междунар. отношений (ун-т) МИД России; Под ред. А.С.Булатова - М.: Магистр: ИНФРА-М, 2011. - 352 с.- ЭБС : <http://znanium.com/>

18. Захарова Н. В. Страны Европы: Справ. пособие / Н.В. Захарова. - М.: Магистр: ИНФРА-М, 2010. - 270 с.- ЭБС : <http://znanium.com/>

19. Авдокушин Е. Ф. Страны БРИКС в современной мировой экономике / Е.Ф. Авдокушин, М.В. Жариков. - М.: Магистр: НИЦ Инфра-М, 2013. - 480 с.- ЭБС : <http://znanium.com/>

20. Зарицкий Б. Е. Экономика ФРГ: Учеб. пособие / Б.Е. Зарицкий. - М.: Магистр, 2010. - 351 с.- ЭБС : <http://znanium.com/>

21. Раджабова З.К. Мировая экономика: Учебник / З.К. Раджабова. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: ИНФРА-М, 2010. - 304 с.- ЭБС : <http://znanium.com/>

Кудров В. М. Мировая экономика: Учеб. пособие / В.М. Кудров. - М.: Магистр: НИЦ ИНФРА-М, 2013. - 416 с.- ЭБС: <http://znanium.com/>

III. Интернет ресурслари

1. www.gov.uz — Ўзбекистон Республикаси ҳукумат портали.
2. www.lex.uz - Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
3. www.uza.uz — Ўзбекистон Миллий Ахборот агентлиги
4. www.ifmr.uz - Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти
5. www.ziyonet.uz - Ziyonet таълим портали
6. www.economics.ru — “Экономическая газета” газетасининг расмий сайти

